ح. زبیری.

رهبر صبیان

اوچنچی قسم

صنوف ابتدائیه شاکردلری ایچون قرائت کتابی

ناشری:
صباح کتبخانه سی

ایکنچی مرتبه باصلووی

КАЗАНЬ.
Типо-литографія Императорскаго Университета.
1908.

بسم الله الرحمن الرحیم

§١ — بو کتابنی یازوچیدن بر نیچه سوز:

طرشوب سبق اوقوچی عزیز بالالر!

سزلرنك بو اوطوره طورغان خانه‌گز مکتب، قارشیگزده درس اوگراتوچی‌ده خلفه‌گز یعنی سزنك دنیا وآخرت راحتلی بولووگزغه ایك الوغ سبب ویاردمچی بولغان (علم = بلو) دیگان کورکام صفتنی اوگراتوچی بر کمسه‌در.

قولیگزده کتاب یعنی سزلرگه بلووی تیوشلی بولغان نرسه‌لرنی شوندن اوقوب بلووگز ایچون یازلمشدر. ایمدی سزلرنی باشلاب مکتبکه یباروچی آتا آناگز، یاکه باشقه بربر ولیگز (قرداشیگز) در، آنلر البته سزنی علم اوگراتو ایچون بونده یباروب سزلرنی عالم ایتوب دنیا آخرت راحتلی بولووگزنی استیلر. دخی بو خانه‌نی صالدروچی کمسه‌ده یاکه سزنك بونده بولای جیولشووگزه سبب بولوچی کمسه‌ده سزنك راحتگزنی تلاوچی واستاوچی بولادر.

اویلاب قاراگز ئلی! سز نیندای قدرلی وبختلی ایکانسز! نیچه کشی سزنك راحتلی وتوفیقلی بولووگز ایچون طرشه‌لر. ایمدی آنلرنك بو قدر طرشولرینه قارشی سز نی اشلامکچی بولاسز؟ خیر دعا هم طرشوب سبق اوقووگزدن باشقه سزدن بر نرسه‌ده امید ایتلمیدر، اما بونی‌ده آکلامایانچه همان یالقاولقغه‌اوگرانسه‌گز، طرشوب اوقوماسه‌گز. اوقوغانگزنی خاطریگزده‌طوتماسه‌گز،

شول طرشوچیلرنڭ قدرلرینی بلماسه‌ڭز، اول وقتده سزدن خیرسز وسزدن بختسز وعقلسز هیچ بر کم بولماز دیوب بله‌من!

بس بولای بولغاچ سزنڭ ایچون طرشودن باشقه برچاره یوقدر. نی قدر طرشسه‌ڭز شول قدر کوب بلورسز، نی قدر کوب بلسه‌ڭز شول قدر درجه‌ڭز آرطور، نی قدر درجه‌ڭز آرطسه شول قدر راحتلی بولورسز. آدم ایچون راحتلی بولودن باشقه بر نرسه کیراك توگلدر.

سزنڭ بختلی بولووڭزغه سبب بولغان نرسه‌لرنڭ بارچه‌سی قورلغان، مگر سزنڭ اشیگز وآلغه کیتووڭز ایمدی اوزیگزگه باغلانمشدر. خوش صاغ سلامت بولیگز!

§ ۲ — طرشو نیچك بولادر؟

طرشه طورغان بالا مکتبکه کیلونی آتاسی قوشقانغه یاکه خلفه‌دن قورقغانغه‌غنه صاناماز، بلکه اوزینه فائده ایته‌ر ایچون، آلده‌غی کونلرده راحتلی بولو هم الله تعالی‌نڭ سویگان قولی بولو ایچون دیوب یورور. هیچ بر کون سبقدن قالماز وصوڭغه قالوب کیلماز، آلغان سبقنی بلوب هیچ بر اونوتلماسدای قیلوب خاطرینه آلور هم آڭلار. هر کوننی اوقوغان سبقدن کوبمی فائده ایتکانینی اوزی اویلی هم یازا بارور، آلغان سبقده آڭلانماغان بر یری بولسه آنی شول حالنچه برده قالدرماز، هیچ بر اویالماینچه خلفه‌سندن قات قات صورار، هروقت خلفه قوشقانچه یورور، اول قوشقان سوزگه هیچ بر وقتده قارشیلق قیلماز، اوقوغان سبقنی آڭلاماو قدر ناچار بر اش یوق ایدوکینه بیك یاخشی توشنور، شونڭ ایچون‌ده اوزی اوقوغان سبقنی ئلله نیچه مرتبه اوقوب، تورلیچه اویلاب وفکراب کتابنی یابوب شولوق سبقنی

سویلارگه یا که ایکنچی براو آتلاردی درجه‌ده ایتوب یازارغه طرشور، حاصل نیچک‌گنه بولسه‌ده اوقوب فائده ایتو طرفنده بولور.

§ ٣ — مکتب‌که چاقرو

عزیز بالا یاشلك سیکزده، کلدی سکا اوقو زمانی،
عبرت برله قاراسانه، یالتراغان یاقتی دنیانی.
یاشل یابقان یرنك اوستنده، نورین ساچقان قویاش آستنده.
جان ایاسی بارده طرشه، راحتلی بولو خاصتنده.
حیوانلر همه قوشلر، چغوب یوریلر اویادن،
راحت آشاب یاطور ایچون، جیم استیلر بر خدادن.
بال قورتی ایرتوك طوروب چغوب کیتکان،
بال جیوب قایتور ایچون تورلی چیچکدن.
قایتوب کیله خوش ایسلی چیچکلر طابوب،
طرشوی حقنده آغزی طولی بال قابوب.
ایمدی سن شونلرنی کوروب آل عبرت!
سن‌ده شونلر کبی طرش! قیل غیرت!.
ایرته طور! یوکور مکتب‌که، قیمتلی علم آلورغه،
بال قورتینك باروی کبی، لذتلی بال‌لر طابورغه.
ایرته طور! یوکور مکتب‌که، قیمتلی جوهر طابورسك!
دنیا آخرت راحتلیکین، جوهر برله صاتوب آلورسك!
علم اوزی جوهردر، جوهر قیمتلی ایرور،
علملك بولسه جوهر نیگه، اول اوزی طابوب بیرور.

سن آدم سڭ یوق قنادڭ نی روشلی اوچارسڭ؟
علم سڭا قناد ایرور، یراق یرگه ینارسڭ!
طرش بالا! طرش بالا! طرشو سڭا بیك لازم،
امتحانده سنڭ اشڭ، بیك کورکام بولور یازین.

§ ٤ — علم = بلو

آدم بالاسینڭ ترکلیکی وراحتلی بولووی ایچون علم دن باشقه هیچ بر دوا وقورال یوقدر. کم نڭ علمی بولسه اول کمسه راحتلی وبختلی والله تعالی نڭ سویگان قلی بولور. الله تعالی ایتکان بلگان کمسه لر برله بلماگان کمسه لر بر بولورمی البته بولمازلر دیوب. هم پیغمبر صلی الله علیه وسلم ایتکان علمنی استه گز بیشکدن آلوب لحدکه قدر دیوب، یعنی کچکنه وقتدن آلوب اولگانچه همان علم استاوده بولیگز دیوب؛ بـو سوز بوینچه کشی گه عمر بارینه مدرسه ده یاتو تیوش کبی کورنسه ده علم استاونڭ ایڭ یاخشی وقتی یاشلك، صبی لق زمانیدر. بر آدم شول صبی لق وقتینی بوش اوزدرماینچه طرشوب اوقوسه مکتب لرده اوگراتوله طورغان علملرنی بلوب تمام ایتوب چقسه زور ایغاچ مکتبکه یورماسه ده اوزی آڭلاردی کتابلرنی اوقوسه عالم لرنی دوست کورسه، آنلردن فائده آلو یولنده یورسه، ایڭ طوغریسی بلماگان نرسه لرینی بلوگه طرشسه بو کشی البته عمرینه علم استاوچیلردن هم پیغمبر صلی الله علیه وسلم نڭ قوشقانی بوینچه یورگان آدملردن بولادر.

بر کمسه یازا بلسه اوقی بلسه شول علم یته شول آدم عالم بولا ایندی دیوب علمنی شوندن غنه حساب قیلماگز! درست اوقی یازا بلوده بیك زور اشدر. شولای ده بولسه علم نڭ ایڭ برنچی ایشکی گنه؛ اگر بر کشی بوندن ده

محروم بواسه اول وقتده اول کمسه برله حیوانلر آراسنده آیرما باری سویلاوده‌گنه قالادر.

علم بیك کوبدر، تورلی علم تورلی نرسه‌دن بحث قیلادر، هر قایوسی بیك کیرا کلیدر، بارچه‌سین بلو تیوشدر. بر کمسه بر قدرینی بلسه، بر نیچه تورلیسن بلماسه بو کشی اوزینك بلگان قدرنده عالم بولوب قالغانلرنده همان جاهل بولادر؛ آنلرنی بلماگان اوستندن‌ده اوزینی عالم صاناب بگا شول یندی تیگیلری کیرا کماز دیوب سوگوب یورسه اول وقتده چن احمق وعقلسزوق بولادر.

اما شول قدرسی بارکه بنده‌گه قایسی علمنی اوگرانو اوّل تیوشلی بواسه شول علم حرمتلی بولوب اوّل شوگا یابشو تیوش بولادر؛ مثلا بزنك اسلامیتده اوّل قرآن اوقوغه عبادت قیلوغه اوگرانو هم تیوشلی نرسه‌لرگه ایمان کیتورو وآنی بلو ایك حرمتلی بر اشدر، بس بزلرگه یعنی مسلمان بالالرینه ایك اوّل شونلرنی اوگرانو فرض‌در.

اما آنلرنی اوقوب آڭلاو وبلو یازو طانوغه باغلانمشدر، دیمك‌که یازو طانو یازا بلوگه باشلاو ایك برنچی اشدر.

§٥ — ابتدائی مکتب‌لرده اوقتولا طورغان علملر

١ — قرائت ترکیه: بالالرنی ترکیچه اوقوغه وترکی سوزلرنی یازوغه واوقوغاننی آڭلاوغه اوگراتودر. بونك ایچون ایك اوّل الفبا اوگراتوب آندن صوڭ خالص ترکیچه یازلغان بر کتاب اوقتولادر. اول کتاب‌ده بالالر آڭلاردی وآنلرغه فائده‌لی بولغان سوزلر وجمله‌لر یازلغان بولادر. آندای کتابنی (قرائت کتابی) دیوب ایته‌لر. (رهبر صبیان) اسمنده بولغان شول اوچ قسم کتابنڭ هر اوچیسی ترکی بولغان قرائت کتابیدر.

٢ — قرائت عربیه : عربچه بولغان جمله‌لرنی درستلاب اوقوغه و یازوغه اوگراتودر. بوده بیك تیوشلی و فرض علم‌در، چونکه بزنلگ قرآن عرب تلنده هم قیلا طورغان عبادتلرمز و دعالرمزده عربچه‌در، بس آنلرنی بلو ایچون قرائت عربیه لازم بولادر، بونلگ ایچون دخی عربی الفبا برله یازلغان و عربی جمله‌لردن جیولغان بر کتاب اوقوته‌لر؛ اول کتابده عربی جمله‌لرنی اوقورغه اوگرانکان قاعده‌لر بیك آچق یازلغان بولادر.

٣ — علم‌حال : درستلاب عبادت قیلوغه اوگراتو و عبادتده بولغان حکم‌لرنی بلو، ایمان واعتقادنی آگلاو هم بلودر، حاصل دین اسلام‌نلگ نه ایدکینه و نیچك قورلدقینه ، مسلمان بولغان کمسه‌گه نیندای اشلرنی قیلوب و نیندای اشلردن صاقلانو لازم ایدکینه تمام توشنودر. بو ایلگ برنچی فرض بولغان علم‌در. بونلگ ایچون برنیچه کتاب اوقتولادر، چونکه بو بیك زور علم‌در بونی بر سنه‌ده‌گنه بلدروب بترو و آگلاب یتکرو بیك قیین‌در، شونلگ ایچون‌ده آکرن آکرن‌گنه اوقتوب بلدره‌لر.

٤ — املا : درستلاب یازا بلو مثلا آرتق حرفلر کرتماینچه ، یاکه تیوشلی حرفلرنی کیمتماینچه‌گنه یازو و شونلرغه تیوشلی بولغان قاعده‌لرنی بلودر، بونی خلفه هر کوننی بر قاعده کورساتوب اوگراته‌در واوزی ایتوب، بالالردن شول ایتلگان سوزلرنی یازدرادر، بالالرده خلفه آغزندن چقغان سوزلرنی خلفه‌دن اوگرانگان قاعده‌لری بوینچه درستلاب یازالر.

٥ — حسن خط : یعنی کورکام یازارغه اوگراتو و کورکام ایتوب یازودر. بونی دخی خلفه هر کوننی بر رحرف کورساته‌گنه اوگراته‌در، بوده بیك تیوشلی علم‌در.

٦ — علم حساب : صان علمی یعنی بر نرسه‌نلگ حسابین بلو لازم بولسه

آنك حسابینه چغوبیك چیتن کبك طویولسه‌ده علم حساب بلگان کشیگه اول برده چیتن توگل بیك جیگلدر، آنك ایچون مکتبده خلفه‌لر شاکرلرگه مسئله‌لر بیروب یومشاقلق برله‌گنه شونلرنی حسابلاتوب بالالرنك ذهنلرین آچوب یتکره‌لرده، صوگره آنلر اوزلکارندن‌ده بیك یاخشی بله باشلیلر.

٧ — علم تاریخ: اوتکانده بولغان اشلرنی بلو واوگرانودر. بو علم دخی بیك تیوشلی وفائده‌لی‌در، آنك ایچون تاریخ اوقوغان کشی بیك کوبدنگی اشارنی بلوب گویا شول وقتدن بیرلی یاشاغان کبی‌در، وشوگا قاراب عبرتلانوب دخی بیك کوب علمی آرتادر.

٨ — علم جغرافیا: یاکه علم الأرض یردن ویرنك اوستنده بولغان نرسه‌لردن مثلا پادشاهلق‌لردن طاغ ودیگزلردن بحث ایته طورغان علم‌در، بوده بیك فائده‌لی وکیراکلی علم‌در، آنك ایچون، آدم نی قدر بای بولسه‌ده ونی قدر کوب یاشاسه‌ده بتون یر یوزین یوروب کورو احتمالی یوق، اما جغرافیا اوقوغانده یورمایئچه‌ده کورگان ویورگان کبی بلو ممکن‌در.

بس ابتدائی مکتب‌لرده شوشی قدر علم‌لر اوقتولادر، یاش بالالرنك فکرین آچار ایچون شونلرده یته‌در، شول، علم‌لرنی تمامیله بلگان کشیگه ایکنچی‌لرینی اوگرانو، یاکه زور مدرسه‌لرگه کروب اوقو بیك قیین توگلدر.

انشاء الله وقتیله بو کتابده‌ده هر علمدن بر آز کورساتلور، لکن اوقولغانی اونوتولا بارماسون!

---

٦ § — بورنغیلردن قالغان سوزلر

طرشوب قلنی قرق‌غه یارمق لازم - علم طوزکبی اچی یرگه‌ده، بال کبی توچی یرگه‌ده یارار - علم آدمگه یوك توگل یرگه یقماز، اما اوزی جیگل توگل

آنڭ قدر آغر بر نرسه بولماز - اشلانمش طاش یرده قالماز - جیمشینی آشاده آغاچینی یرگه طاشلاما - عمر ایتمك خداغه عبادت قیلمقدر - کیچەنی، کوندوزنی بیرگان خدا رزقگنیده بیرور - یوقلق عقلنی آرطدرور - اشچی‌نڭ خانەسی طوب طولی، یالقاونڭ خانەسی بوب بوش بولور - آغر حالدن قایغیلانمە، خدادن امیدسز بولوب قالمە! - فقیرلك کورماگان آنڭ نه ایدکینی بلماز - اشلاو برله باش آغرتماز - یالقاولقدن الوغ چیر یوقدر - آلتون یرگه توشو برله‌گنه باقرغه ایلانماز - هرکم آتاسندن کوب بلسون! - نادان‌نڭ قولنده آلتون‌ده طوپراق بولور، عالم‌نڭ قولنده طوپراق‌ده آلتون بولور - نادان‌نڭ هیچ برقدری بولماز، ایکی سوزی بر برسینه یاقین کیلماز، نرسه سویلادیکین اوزی‌ده بلماز، زیرا آغزی سویلاگانینی قولاغی ایشتماز - نادانلق صاصی چیچکدر ایسناگان کمسەنڭ بورنن یارور - نادان یانندەغین صوغار، آرتندەغین تیبار، آلدندەغین کورماز.

٧٤§ — علم حالدن برنچی الوش اعتقاد

بو دنیا یعنی یر، کوك، یرده بولغان جمیع نرسەلر طاغ، طاش، صو، دیڭز، اورمان کبی نرسەلر هم کوکده بولغان جمیع نرسەلر (یولدوزلر، آی وقویاش کبی‌لر) بارچەسی اوّل یوق بولوب صوگره بار بولمشلردر، اوشانداق بروقت بارچەسی بته چکاردر. لکن اول یوق نرسەلرنی بارایتوچی وبار بولغانلرینی بتروچی کمدر آنی بلاسزمی؟ اول بر وبار بولغان الله تبارك وتعالی‌در. الله تعالی بار، لکن بارلقی‌نڭ اوّلی یوق یعنی اوّل یوق بولوب صوگره بار بولغان توگلدر؛ دخی بارلقینڭ آخری‌ده یوق، الله تعالی باقی یعنی منگی قالاچاقدر، بردر، هیچ بر شریکی واوخشاشی یوقدر.

دخی الله تعالی کوره، بله، ایشته، سویلی‌در، لکن هیچ برسی بنده‌ده بولغان روشچه توگلدر، حاصل الله تعالی جمیع کورکام صفتلر برله صفتلانوب جمیع کیمچیلك صفت‌لردن پاکدر، بتون دنیا اول الله تعالی‌نك ملکی‌در، استاسه یوق نرسه‌نی‌ده بار ایتوگه، استاسه جمیع بولغان نرسه‌لرنی یوق ایتوگه الله تعالی‌نك قدرتی باردر. یعنی کوچی یته در. بز بنده‌لر بارچه‌مز بر الله تعالی‌نك قل‌لریمز هر قایومزغه الله تعالی قوشقان اشلرنی قیلو، طیغان اشلردن صاقلانو فرض‌در.

٨§ — علم حال‌دن ایکنچی الوش عبادت

بو سوزنك ترکیچه‌سی قللق قیلو دیمك‌در، الله تعالی قوشقان اشلرنی قیلوب طیغان اشلردن صاقلانو عبادت‌در. ایمدی الله تعالی نیندای اشلرنی قیلورغه ونیندای اشلردن صاقلانورغه قوشقان ایدکینی بنده‌لربیك آچق بلسونلر ایچون آنلرنك آراسندن پیغمبرلر صایلاب، آنلره شول تیوشلی اشلرنی بلدرمشدر، اول پیغمبرلر بنده‌لرگه اوگراتمشلردر. شونی (دین وشریعت) دیوب ایته‌لر.

بزنك دینمز اسلام، پیغمبرمز محمد صلی الله علیه وسلم‌در، آگا الله تعالی قرآن اسملی کتابنی یباروب دین اسلام‌نك حکملرین بلدرمشدر. ایمدی بزلر هر وقت شول پیغمبرنك اوگراتدیکنچه یورو وعمل قیلو فرض‌در.

بو بنده‌لر بارچه‌سی اولوب بته‌چکلردر، لکن اولگان دن صوك ینه ترلوب دنیاده قیلغان عمللرندن الله‌تعالی گه حساب بیرورلر، اگر یاخشی عمللر قیلغان بواسه اول کشیگه جنت دیگان بر راحتلی اورون بولور، اگر

يمان عمللر قيلغان بواسه اول كشيگه جهنم ديگان بيك اوگنايسز تورلی عذاب كورساته طورغان بر اورون بولور.

بونلر بارچه‌سی حق در، هر قايوسينه اوشانو مسلمان بولغان بنده‌گه فرضدر،

§ ٩ — وقتلر

هر كم گه معلوم، كيچه برله كوندزنك نرسه ايدكی، شول كيچه برله كوندزنك ايكی‌سين بر تاوليك ديوب ايته‌لر، تاوليك‌ده يكرمی دورت ساعت بولادر، ايمدی شول يكرمی دورت ساعت‌نك برنيچه‌سی تون، برنيچه ساعتی كون بولوب اوته‌در. لكن تون برله كون ايكيسی‌ده بردايگنه يعنی هروقت اون ايكيشار ساعت‌گنه بولوب طورميلر، بعض وقتده كون بيك اوزون، تون قسقه‌غنه بولادر، بعض وقتده تون بيك اوزون، كون قسقه‌غنه بولادر، بو ايسه قوياش‌قه قاراب يوريدر، يعنی قوياشنك چغووی هم باتووی هروقتده بر ساعتده‌گنه بولوب طورمی تورليچه بولادر.

يدی تاوليك بر آطنه‌در، بر آطنه‌ده بولغان يدی تاوليك‌گه يدی تورلی اسم بيرلمشدر، جمعه آطنه‌نك آراسنده بولغان بيرام والوغ كوندر، بوكوننی جمعه نمازی اوقولور، ممكن اولدقچه آدملر بوكوننی اشلرينی قويوب بيرام‌ايتوب شادلق برله اوزدرورلر. هم بالالرده بوكوننی مكتبكه كيلمايئچه جال ايتارلر، باشقه‌لرنده هيچ‌ده قالمايئچه يوررلر.

كونلرنك اسملری: شنبه، يكشنبه، دوشنبه، سه‌شنبه، چهارشنبه، پنچشنبه، جمعه‌در.

دورت آطنه بر آی بولادر، اون ايكی آی بر يل بولادر. يلده بولغان آيلرنك اسملری: محرم، صفر، ربيع الاوّل، ربيع الآخر، جمادی الاوّل،

جمادی الآخر، رجب، شعبان، رمضان، شوّال، ذوالقعده ذوالحجه آیلریدر.
بونلرنڭ حسابی کوکده‌گی آیغه قاراب یوریدر، مثلا کوکده آی بر وقتده اوراق کبی نچکه‌گنه، که‌پ کاگری بولادر، بونی یاڭی آی طوغان دیوب ایته‌لر، شول هرکوننی بر آز قالونایا بارادر، اون بش کوندن صوڭره تمام توگاراك بولوب، زوروق هم یاب یاقتی بولادر، بونی آی طولغان دیوب ایته‌لر.

شوندن صوڭره هرکوننی بر آز کیمی باشلی ینه اون بش یاایسه اون دورت کونده تمام کیموب کورنماز بولادر، بونی ایسکی آی بتدی، یاڭی آی طوغار ایندی دیوب ایته‌لر.

شول روشچه اوطز، یاایسه یکرمی طوقز کونده بریاڭی آی طواده تمام زورایوب، طاغن کچکنایوب یوق بولادر. اون‌ایکی آیدن عبارت مدتنی آی یلی عربچه (سنهٔ قمریه) دیوب ایته‌لر.

سنهٔ قمریه‌نڭ باشی محرم آیینڭ برنچی کونیدر، هرآی‌ده برر بیرام وایزگوکونلر باردر، هر قایوسی آلده‌غی درسلرده بیان ایتلورلر.

§ ١٥ — سنهٔ شمسیه = قویاش یلی

بودخی اون ایکی آیدر. لکن بونده آی باشلری قویاش‌نڭ یورووینه قاراب بولادر، سنهٔ شمسیه‌نڭ برنچی آیی غنواردر، قش اورتاسنده بولادر، یل باشی هم شول‌در.

اون ایکی آینڭ اسملری: غنوار، فیورال، مارت، آپریل، مای، ایيون، ایيول، آوغوست، سینتابر، اوکتابر، نویابر، دیکابردر، بونلرنی (چیسلا) دیوب‌ده ایته‌لر.

بو اون ایکی آی: یاز آیلری، جای آیلری، کوز آیلری هم قش آیلری دیوب دورتکه بولونه‌در.

یاز آیلری: مارت، آپریل، مای‌در.

جای آیلری: اییون، اییول، آوغوست‌در.

کوز آیلری: سنتابر، اوکتابر، نویابردر.

قش آیلری: دیکابر، غنوار، فیورال‌در.

بو دورت وقتنی دورت مَوْسِم دیورلر.

---

§١١ — یاز مَوْسِمی

مارت آپریل مای یازنڭ آیلری،
یازنڭ بیك کورکاملیکی، شادلاندرا انسانلری.
طبیعتده بولغان، هر نرسه حیات طابا،
قش بوینچه یوقلاغان، یوقوسندن اویغانا.
نورلی قویاش کونلرنی جلتا باشلی،
آدملر بارچه‌سی قشقی کیوملرن طاشلی.
قارلر بوزلر بارچه‌سی اروب بته،
یلغه‌لرغه قویلوب، صو بولوب آغوب کیته.
قش بونده بولماغان قوشلر، کتوکتو کیله‌لر،
یل‌نڭ ماطور آیلرنده بونده ترکلیك ایته‌لر.
آغاچلرغه قاراسه‌ڭ، یاشل کیوم کیونگان،
صایری آنده صاندوغاچلر، موڭلی طاوشلر ایله‌ن.

چقسه‌ڭ قرغه کورورسڭ یاشل ختفه جایواگان،
گویا آنڭ اوستینه، آلتون تنکه ساچولگان.
آلتون دیوب اویلارسڭ، اول بولور صاری چچك،
یاز وقتی کیلورسه، بیکراك شونسی عجب.
یاش بالالر صوبوینده، زورلر قویما بوینده،
طوبال آلوب قرغه چغوب، اورلق ساچو اوینده.
نورلی قویاش قارشنده، شول اوی برله اوطوره‌لر،
قاپچقلرن حاضرلب، اورلقلر طولدره‌لر.
اویلی طورغاچ آتلر جیگوب، قرغه چغوب کیته‌لر،
صولی، آرپا، بوغدای بورچاق، بارن یرگه سیبه‌لر.
سیبلگان اورلق یرده قالا، طوپراق برله کوملوب،
اول طوپراقلر قازولادر، صابان برله سورولوب.
شول روشچه یاز موسمی، اوتوب کیته بروقت،
بوندن صوڭره جای کیله‌در، نورلی قویاش کوك بالقوب.

---

§ ١٢ — جای موسمی

عمر ١٢ یاشنده، عباس ٩ یاشنده ایدیلر، بر کوننی بونلر ایکیسی اوزلرینڭ آولندن دورتکنه چاقرم بولغان کورشی آولده‌غی جیزنه‌لرینه قوناقغه بارمقچی بولوب جایاو قرغه چغوب کیتارلر، اوینی، اوینی بارغان وقتلرنده عباس آبزاسندن صوراب شول روشچه سوزگه کروشورلر:

— آبزی! قارائلی بورکونراك بز سینڭ برله قرغه چقغان ایدك اول وقتده بو آرشلر یم‌یاشل ایدی، آرالرندن یورو بیگراك قزق ایدی، حاضر

آنلر صاپ صاری بولوب کیله‌لر، مونه بو یولده یه‌م یاشل چیرام ایدی، اوستوندن یالان ته‌پی بارورغه اوڭغای ایدی، حاضر طابطالوب بتکان، بتونلای توزانغنه فو! آیاغمنی پشره‌در، بورکون بزچقغانده قرده برکشی‌ده کورمادك حاضرطوپ طولی، باروچیغه‌ده قایتوچیغه‌ده یول بیروب بترور حال یوق.

نیگه صوك آنلر بولای بیك آشغوب یوریلر ایکان؟

عمر جواب بیرور: — ای عباس! اوزڭ مکتبده بریلده یاز، جای، کوز، قش اسملرنده دورت موسم بار دیوب اوقودڭ، هر موسمده آدملرنی اشلاگانلرینی خلفه سزگه سویلاگان‌ده ایدی سن آڭلاماغانسڭ آخری! بوجای موسمی ایندی کوره‌سڭ آنه کشیلر بولونده نیچك پچان چابالر، قارا ئلی! نیچك تزلگانلر، تورلی کولمه‌کلر کیگانلر.

عباس ایتور: — یوق آبزی کوروب بولمی مونه بو آرشلر قاپلیلر.

— کیل ایندی آلای بولغاچ کوتاروب کورساتیم، کوردڭمی؟ آنه آنه!

— آلای آلای! نیندای ماطور تزلگانلر.

— بویروچیلر بارده شول پچان اشنده یوریلر ایندی یولنی‌ده شونلر طابطاب بترگانلر، مونه اوزاقلاماینچه بو آرشلرنی‌ده اورا باشلارلر، آنلرنی صوغوب اورلق حاضرلاگاچ اوجم صوقاسینه‌ده‌طوتونورلر، شولای ایتوب جای اوته‌ر، کوزده کیلوب یته‌ر.

— آبزی! جای اوچ آی بولادر، بوقایسی آی ئلی؟

— عباس! سن برده اوقوغاننی آڭلامیسڭ ایکان، بوگون ایرته‌برله‌گنه ساعت یاننده‌غی دیواری کالینداردن اوقوغان ایدك اییول‌نڭ دورتی ایدی، آرتنده‌غی مقاللرینی اوزگده اوقودڭ.

— آلای بولغاچ جای موسمی طاغن برآی‌غنه قالغان آوغوست‌قنه‌ایکان!

— شولای شول، آندن صوڭ کوزموسمی کره‌در سنتابر آیی باشلانه‌در،
بزگه سبق باشلارغه‌ده وقت ییته‌در.
شول روشچه عباس برله عمر سویلاشوب بارا طورغاچ آنلرغه یول بیک
قسقه بولور، چونکه آنلر بیک تیز باروب ییته‌رلر.

---

§13 — کوز موسمی

کوز آیلری: سنتابر هم اوکتابر، نویابر،
کوز موسمی یاز هم جایگه بتونلای‌ یوك باشقه‌در.
یاشل یاپراقلر بارچه‌سی، صارغایوب قویلوب بته‌ر،
یازکوننده کیلگان قوشلر، کوبیسی قایتوب کیته‌ر.
ایرته طومان، کوندز یغمور، کیچ قارانغی، تون اوزون،
کونلر قسقه، هوا صالقون، بیگراك کیفسز کوزن.
یاگلش ایتدم کیفسز دیوب، کوز کونی بایلق بولادر،
چونکه آنده آمبارلر، ایکمه‌ك برله طولادر،
اگر یغمور یاوماسه، کونلر بیك قوری بولا،
آول خلقی بوکونلرده، بارچه‌سی ایگن صوغا.
صوقغان ایگننی صاتوب، بیك کوب آقچه آلالر،
شوشی آقچه برله آنلر، قازنالرن صالالر.

---

§14 — قش موسمی

دیکابر، غنوار، فیورال قش آیلریدر. قش کونلرنده کون بیك قسقه،
تون بیك اوزون بولادر، قویاش بیك صوڭ چغوب بیك ایرته باتادر. هم

قویاشنڭ قردروی‌ده بیك آزبولادر، شونڭ ایچونده قشقی کونلر بیك صووق بولادر، یرنی قار تمام قاپلیدر، یلغه‌لرده‌غی صولر قاطوب بوزبولالر، شول‌قدر قالون قاطالر آدملر آتنڭ اوستندن آت برله یوریلر، بوزبر آزغنه شارطلامیدرده. قش کونی قار وبوز اوستندن چانا برله یوروله‌در، چانا برله یورو بیك راحت بولادر، آرباده‌غی کبی طاوش هم درلتی بولمیدر.

قش کونی بعض وقتده بیك زورهم قوّتلی ییللر کوتارلوب بوران بولادر بعض کوننی بوران هم ییل بولماسه‌ده هوا بیك صالقون بولادر، حتی آچق هواده یورو هم طن آلو ممکن بولمی. بوندای کوننی یولده بولغان کشیلرگه بیك آغرلق بولادر اوستنده کیومی بیك نق بولماغان کشیلر صالقونغه چدای آلماینچه اوله‌لرده.

اوشانداق بوران قوزغالسه‌ده شوندای زور مشقت بولادر، زیرا بتون یوللر قار برله کوموله‌در، آول‌لرنڭ اورامل‌رینی بتونلای قار باصوب، بعض برتباناك ایولر بتونلای قار آستنده قالالر.

بس یل‌نڭ ایڭ آغروقتی قش موسمی بولادر، چونکه بووقتده آدملرنڭ اوستینه کیارگه قالون ویلی کیوملر، واوزلرینه طورورغه یلی اورونلر، اول اورونلرنڭ پیچلرینه یاغوب یلوتور ایچون بیك کوب اوطونلر کیراك بولادر، دخی حیوانلی کشیلرنڭ حیوانلرینه‌ده یلی اورون هم بیك کوب آزق کیراك بولادر. حاصل قش کونینڭ تربیه‌سی بیك کوبدر، آنلرنی بارنده آلدن حاضرلاب قویماغان کشی‌گه قش کونی عمر اوزدرو بیك چیتون بولادر.

۱۵§ — انسان = آدم

آدمنڭ بتون کورنشی وجود دیوب ایتوله‌در، وجودنڭ سلکنوی، یورروی یعنی شول حالنچه کورنووی جانی بولغانلقندندر.

جاننی کورومکن توگلدر، ایمدی بر کمسه‌نڭ جانی چقسه وجود تمام آغاچ کبی هیچ شی سیزمی طورغان برنرسه بولوب قالادر.

انسان‌نڭ اوزنده بش تورلی سیزو باردر: برنچی کورو بونڭ قورالی کوز، ایکنچی: ایشتو بونڭ قورالی قولاق، اوچنچی: طانو بونڭ قورالی تل، دورنچی: ایس سیزو بونڭ قورالی بورون، بشنچی: بر نرسه قاطی یاکه یومشاق ایدکینی بلو بونڭ ایچون بتون اعضا قورال‌در.

بوندن باشقه دخی آدمده بیك کوب حکمت‌لی نرسه‌لر باردر، هرقایوسی بر الله تعالی‌نڭ قدرتی ایله تیوشلی اورونلرینه برکتلمشدرلر، هیچ برسی یاکلش یاکه براوکغایسزراق روشده توگلدر. مثلاً قوللر، آیاقلر، کوز، بورون، وقاش کبی نرسه‌لر هرقایوسی اوزلرینه مناسب براورونلرنده‌درلر.

۱٦§ — یمان فکر وخیانت هیچ بروقت راحتکه یکترماز

اوچ یول کیسوچی اورمانده یوردکلرنده بای برکمسه‌نی اوچراتوب، بار مالین طالاب، اوزین اولتروب، صوڭره ماللرینی اوزلرینڭ قاچوب یاطا طورغان یرلرینه طاشودیلر، اشلری تمام بولغاچ آرادن برسینی شهرگه کیراکلی نرسه‌لرینی آلورغه یباروب قالغانلری شول روشچه فکر ایتدیلر: نی ایچون بز بونی اوزمزگه قاطشدرامز؟ مونه اول بو ماللرغه‌ده قوشلورغه تله‌ر، بولماسه بز آنی قایتقاچ اولتریك‌ده بو مال ایکبزگه‌گنه قالور.

شهرگه کیتکان یکت دخی اوز اوزینه ایسابلر «بو ماللرنڭ بارچه‌سی بگاغنه بولسه بایتاق بولاسی، اما اوچکه بولنگاچ بیك کوب تیمی طوقطه بونڭ آغو صالیم، آنلر شونی ایچارلرده بتارلر، صوڭره یالغزمه‌غنه قالغان مالنی آلوب

قایتورمنده بر کسبکه کروشورمن، آندن صوڭ بوروشچه یول کیسوچی بولوب یورمام» هم شول روشچه قیلدی یعنی آغولی خمرهم باشقه کیراك نرسه‌لرینی آلوب ایبداشلری یانینه باردی، لکن ایبداشلری بونی کورگاچ‌ده یانینه کیلوب کوساك ایله صوغوب باشین یاروب اولتردیلر واوزلری بیك کیفلانوب خمر ایچارگه اوطوردیلر، لکن بونلرنڭ‌ده عمری اوزاقغه بارمادی آغو برله زهرلانوب یرگه یاطوب آوناب آقرا باقرا هلاك بولدیلر.

شولای ایتوب یمان فکر وخیانت‌لری آرقاسنده اوزلری‌نڭ طالاب آلغان ماللری‌نڭ هیچ بر راحتین کوره آلمی قالدیلر.

---

§ ۱۷ — آیلرده بولغان بیرام کونلر

برنچی آی محرم، برنچی کونی یل باشی یعنی سنهٔ قمریه‌نڭ برنچی کونیدر.

اونونچی، کونی عاشورا بیرامیدر، بوکونده الله تبارك وتعالی اون پیغمبرگه اون تورلی رحمت ایلامشدر، شونڭ ایچونده بوکونده ایزگولیك قیلغان کمسه‌لرگه بیك الوغ اجرلر بولاچاغن پیغمبرمز محمد صلی الله علیه وسلم بیان قیلمشدر.

ایکنچی آی صفردر.

اوچنچی آی ربیع الاوّل‌در، بو آیده افندمز حضرتلری دنیاغه کیلمشدر هم شولوق آیده بو فانی دنیادن‌ده کوچمشدر.

بو آینڭ بتونلاینه مولود آیی دیورلر، پیغمبرنڭ طوغدیغی آی دیمك اولور.

دورتنچی آی ربیع الآخردر نماز، روزه هم زکات بو آیده فرض ایتلمشدر.

بشنچی آی جمادی الاوّل‌در.

آلتنچی آی جمادی الآخردر، برنچی کوننده جبرائیل فرشته پیغمبر صلی الله علیه وسلم‌گه قرآن الکریمنی کیتوره باشلامشدر.

یدنچی آی رجب‌در، بو آی بیك مبارك آیدر. اوّلگی پنجشنبه‌سی رغائب بیرامیدر، یکرمی یدنچی کیچه‌سنده رسول اکرم صلی الله تعالی علیه وسلم معراجغه آشمشدر.

سیکزنچی آی شعبان‌در، بو دخی بیك مبارك آیدر، بونك اون دورتنچی کیچه‌سی برائت کیچه‌سی ایرته‌سی کون برائت کونیدر، بو کیچه وکونلرده عبادت هم دعا وتضرع ایله عمرنی اوزدرولازم‌در. بونك ایچون بیك الوغ ثواب‌لر بولاچاغی پیغمبرمز صلی الله علیه وسلم‌دن ایشتلمشدر.

طوقزنچی آی رمضان شریف‌در، بو آی‌نك بتونلای بیرام‌در، بو آی‌ده هر مسلمان آدمگه روزه طوتو فرضدر شول روشچه‌که: ایرته طاکدن باشلاب قویاش باطقانچه آشامی ایچمی یورلور، قایچان قویاش باطسه بسمله ایتوب طاتلی برنرسه قابوب روزه آچلور بونی آغز آچو یا که افطار دیورلر، اخشام نمازینی اوقوغاچ، آشاب ایچوب، طاماقنی طوق قیلغاچ، خلق مسجدکه جیولوب یستونمازی هم یکرمی رکعت تراویح نمازی اوقورلر.

آندن صوك طاك آطار آلدندن ینه طوروب طویغانچه آشارلرده کون بویی روزه طوتارلر، بونی سحر دیوب ایته‌لر. بس شول روشچه اوطز کون بولغان رمضان شریف اوزدرولادر.

یکرمی یدنچی کیچه‌سی قدر کیچه‌سی‌در، بو کیچه‌دن الوغ هیچ بر کیچه یوقدر. چونکه بو کیچه‌نك ملك آیدن‌ده آرتق لغین الله تبارك وتعالی قرآن الکریم‌ده بیان ایلامشدر.

اونونچی آی شوّال، برنچی کونی عید فطردر، یعنی رمضان روزه‌سی

تمام بولوب اول کوننی بیرام ایتەرلر، بتون جماعت برگە جیولوب ایکی رکعت عید نمازی اوقورلر.

اون برنچی آی ذوالقعدە، بو آیدە ابراهیم پیغمبر اوغلی ایلە مکە شهرندە بولغان کعبهٔ معظمەنی بنا قیلورغە باشلامشدر.

اون ایکنچی آی ذوالحجەدر، بو آینڭ اوتونچی کوننده مکهٔ مکرمەدە حاجیلر حج قیلەلر، شونڭ ایچون بو آی ذوالحجە دیوب آتالادر، اول کوننی آوللردە هم شهرلردە عید نمازن اوقوب، قربان چالوب، بیك الوغ بیرام ایتەلر، قربان دیگانمز الله تعالینڭ رضالغی ایچون قربانغە یاراقلی برحیوان بوغازلاودر.

بس کوچی یتکان کشیلرنڭ بوکون قربان چالولری تیوشلیدر، ابراهیم پیغمبردن قالغان عادتدر.

شول روشچەگە: ابراهیم علیه‌السلامنڭ اوغلی یوق ایکان، شول سببدن حضرت ابراهیم نذر ایتمش (اگر اوغلم بولسە الله تعالی رضالغی ایچون قربان ایتوب کیسار ایدم) دیوب، هم الله تعالی آڭا بر اوغل بیرمش، ابراهیم علیه السلام آنڭ اسمینی اسماعیل دیوب قوشمش، حضرت اسماعیل بیك کورکام بالا ایکان، ماڭلایندن برنور بالقوب طورا ایکان، شول روشچە اوسە باشلاغان، اون اوچ، اون دورت یاشلرینە یتکان. لکن بو وقتدە ابراهیم علیه السلام ایتکان نذرین بتونلایوك اونوتقان ایکان. برکوننی ابراهیم علیه السلام برتوش کورگان، لکن بردە یوری آلماغان، ایکنچی کیچنی ینە شول توشنی کورگان، ایرتە طورغاچ اویلاب طابوب اوزینڭ ایتکان نذرین اوتەمکچی بولغان، اول کوننی ذوالحجەنڭ طوقزنچی کونی بولغان، شونڭ ایچوندە اول کوننی « عرفەکونی » دیوب ایتەلر، عرفە (طانو، بلو) دیمکدر.

اونونچی ذوالحجه‌ده ابراهیم علیه السلام قولینه اوتکون بر پچاق هم باو آلغان هم اسماعیل علیه السلامغه قوناقغه بارامز دیوب ایتوب، کیوندروب آنی‌ده آلوب قرغه چغوب کیتکان، آنده حضرت اسماعیلگه سرینی سویلاگاچ اول‌ده راضی بولغان، آیاقلرینی قسوب بیلاب، اوزین بر طاشقه یاتقروب اوتکون پچاغی ایله بوغازینه بیك قاتی اشقیغان ایکان پچاق برده کیسماگان ینه اشقیغان دخی کیسماگان، شوندن صوڭره ابراهیم علیه السلام نی اشلرگه‌ده بلمی اویلاب طورغانده، الله تعالی‌نڭ امری بوینچه، جبرائیل فرشته بر قوی کیتوروب، اسماعیل علیه السلام اورنینه، شونی بوغازلارغه قوشقان، هم الله تعالی آنلرنڭ هر ایکیسندن راضی اولدیقینی بیان ایتکان.

بس دین اسلامده حالی یتکان کشی یلنده بر مرتبه بر کشی ایچون بر قوی قربان ایتو واجب بولووی ابراهیم علیه السلامدن قالمش عادتدر.

اسماعیل علیه السلام اتکاسی کبی دخی الوغ پیغمبر اولمشدر، بزنڭ پیغمبرمز محمد صلی الله علیه وسلمنڭ توب باباسیدر.

---

§ ١٨ — بورنغی‌لردن قالغان سوزلر

آلماسه‌ڭده صاتماسه‌ڭده بازارده نی یوشلڭ بار؟ الله تعالی بر یرنی یابسه ملڭ یرنی آچار، الله تعالی بیرورگه تلاسه کم اوغلی کم قزی دیه تیکشورماز، آلورغه تلاسه دخی شولایوق. اوز قولڭ برله قویولماغان نرسه‌گه تیمه. کشی آغزینه قاراغان اوزی آچ قالور. ملا ایوندن آش اولك کوزندن یاش کبیمدر. آدم آدمدن آزار، آدم آدمسز طورماس. الله تعالی‌نڭ هر نرسه‌نی کوروینه اوشانغان کشی قارانغیده‌ده یاقتیده‌ده گناه قیلماز. یالقاولق برله اشسزلك فقیرلكنڭ آچقیچیدر.

۱۹§ — عبرت

قایسی کشیلر بیك یامان خلقلی وناچار عادتلی بولالر، اما اوزلری شول اشلرین وعادتلرین بیك یاخشی وفائده‌لی دیوب بله‌لر، بلمیلرکه شول قلنشلری اوزلرینه الوغ بر ضرر ایدکینی. مثلا بر کشی تماکی طارتادر، بیك قزق هم تملی دیوب اویلیدر، بلمیدرکه اول تماکی اوزینڭ بریرین کیموتوب کوندن کون ضرر ایته بارغانین، چونکه اول تماکی بیك کوب بولماسه‌ده مالغه‌ده ضرر، عقلغه‌ده ضعیف‌لك، قوّتکه‌ده ضرر کیتوره‌در.

ایمدی بوندای اشلرگه مثال ایتوب بوطوغری‌ده ماچی ایله ایگاو آراسنده بولغان اشنی یازابز. ماچی هر کمگه معلوم بر حیواندر. اما ایگاو دیگانمز بر قورال‌درکه صرلی ایتوب قورچدن یاصالغان اوزونچه بر نرسه بولادر، اوچسز نرسه‌لرنی اوچلاو، یاکه اوتماز نرسه‌لرنی اوتکارو ایچون، یاکه قطرلی نرسه‌لرنی شومارتو ایچون طوتولادر، اوزی صرلی بولدیغندن ایکنچی بر نرسه‌گه اشقولسه آنی بیك تیز کیمه‌ته‌در، بیکراکده یومشاق تننی بیك تیز یرتوب قان یباره‌در.

۲۰§ — ماچی وایگاو

آشاو ازلاب ماچی چیقار، آلاچق‌غه باروب یتار،
آنده مایلی ایگاو طابار، شول ایگاونی ماچی یالار.
اول ماچی‌نڭ تلین اویار، ماچی یالاب قانن بویار،
تملی دیوب قانن یالار، بر آزدین صوڭ تلین قارار.
تل ایکانین شونده طویار، اول وقتده وقت اوتار،
شولای ایتوب اشی بتار، ماچی تلسز قایتوب کیتار.

دخی

شوندای کشیلر بار، بر نرسه‌دن فائده کوروب طوره‌لر، اما شونڭ قدرینی برده بلمیلر، حتی آندن فائده‌لانگانلرنده طویمیلر، بلکه اول نرسه‌نڭ ضررینه یوریلر، حال بوکه اول قلنشلری دخی اوزلرینه ضرر بولوب توشه‌در.

بوگه مثال ایچون دوڭغزنڭ ایمه‌ن توبین قازیغانینه قارشی صایصقان ایله قارغانڭ بیرگان وعظین یازابز.

ایمه‌ن بیك قاطی هم حیوانلرغه آشارغه یارارذی چیکلاوکلی بر آغاچدر، اورمانلرده بولادر.

§۲۱ — صایصقان، قارغه، دوڭغز هم ایمه‌ن

دوڭغز ایمه‌ن توبنده‌گی، چیکلاوکلرنی آشاغان،
صوڭره قورصاغی طولغاچدن، شونده یاطوب یوقلاغان.
سیکروب طوروب یوقوسندن، توبنی قازوغه یابوشقان،
شول وقتده آغاچ باشنده، اوطوره ایکان صایصقان.
اول قچقرغان دوڭغزغه: «نیك سین احمق‌لاناسڭ؟
طامرلرنی قازوب سین، ایمه‌ننی آقتاراسڭ؟».
«آوسه آوسون نی بولور؟ میڭا برده ضرر یوق،
میڭا فائده شولغنه، بولسون چیکلاوکلر کوب».
شولای دیوب جواب بیروب، طاغی طوتونغان قازورغه،
صایصقان‌نڭ سویلاگانین، طڭلاب طورغان بر قارغه.
اول قچقرغان دوڭغزغه: «ای! سین احمق قازیما!
کوزڭنی آچوب قارا ئلی! شول آغاچنڭ باشینه،

سین آشاغان چیکلاوکلر، شول آغاچدن قویولغان »
دوڭغز یوغاری قاراب، توب قازودن طیولغان.
بعض نادان کشیلرده، شوشی دوڭغز کبی‌در،
بر نرسه‌دن فائده کوره، اما اوزی بلمیدر.
علملکنی سوگوب یوری، هیچ‌ده اوزی بلمیچه،
علملك‌نڭ جیمشین، آشاغانین طویمیچه.

§۲۲ — یاکراو = طاوش‌نڭ قایتووی

بر قارت اوغلینه ایتور: — ایده اوغلم شول یاقینده‌غی اورمانغه باروب، یازنڭ ماطور وقتنده بر راحتلانوب یوروب قایتیق، تورلی آغاچلر، ماطور قوشلر کوروسڭ! آنلرنڭ نیچك صایراغانلرینی ایشتورسڭ، تورلی چچك‌لردن کیله طورغان خوش ایسلرنی ایسنارسڭ، شوندای ماطور یاز کوننی یاراتقوچی بر الله‌غه شکر ایته‌رسڭ! دیوب.

بو سوزلرنی ایشتکاچ اوغلی علی بیك شادلانوب بارمقچی بولور هم ایکیسی برگه چغوب اورمانغه باروب یتکاچ اتکاسی آگه شول سوزلرنی ایتور:

— قارا اوغلم، شول قالون آغاچلرنی! آنلر نیچه یللردن بیرلی اوسه‌لر، آنلرنی بونده کیلوب بر کشی‌ده تربیه‌له‌می، باغچه‌ده‌غی کبی تو بلرینی ارچوب، صو سیبوب یورمیلر، شولای‌ده بولسه آنلر بر الله تعالی‌نڭ تربیه‌سی وقدرتی ایله نی روشلی یاشاروب قویوروب اوسکانلر. کور! آنه بوتاقلرنده نی قدر قوشلر اوطوره‌لار، هر قایوسی اوز تللری ایله بر الله‌غه حمد وشکر ایته‌لر.

آنه باشلری آب آق چچك برله قاپلانغان یوکه ایله شومرت آغاچی اوطوره‌لار، آنلردن نیندای خوش ایس کیلوب طوره‌در، کوره‌سڭمی؟ چچکلر

یاننده واقغنه قورتلر اوچوب یوریلر، آنلر بارده بال قورتی شول چچکلرده بولغان باللرنی جیوب یوریلر.

بو قدر ماطور هم شادلقلی وقتلرنی کورگاچ کچکنه علی نی قیلارین بلماینچه شادلقندن هاو! هو! قچقروب یبارور، لکن نی ایشتسون! بوگه قارشی ینه‌ده هاو! هو! دیوب قچقرورلر. بونی ایشتکاچ علی عجبکه قالوب نی اشلرین بلماینچه قورقوب انکاسینه طوب طوغری قارار. انکاسی بوگه قارشی قورقمه اوغلم، اول دشمن توگل، اول بونده کیلماز، سن آگه قارشی «ای! یالغانچی! آلداقچی! بن سن‌دن قورقمیم» دیوب قچقر! دیور.

علی شول روشچه قچقرغان دخی شول سوزنی قارشی ایشتکان. انکاسی، طاغن قچقر! ایندی قورقور اول، دیوب ایتکان. علی طاغن قچقرغان ایکان همان شول جوابنی آلغان، بوندن صوڭ علی بیك قورقوب انکاسی نڭ چابووینه طوتونغان،

انکاسی بونی کوروب: — اوغلم قورقمه بیك قاطی آواز ایله «ای افندی! سن بیك یاخشی کشی کیل بزنڭ یانغه قوناقغه!» دیوب قچقر دیگان. علی دخی شول روشچه قچقرغان ایکان شولوق سوزنی قارشی ایشتکان؛ بوندن صوڭ بیگراك عجبکه قالوب انکاسندن: — انکای! انکای! اول کم صوڭ هر وقت مین ایتکان سوزنی قارشی ایتوب قچقرادر دیوب صوراغان.

انکاسی اوغلم اول کشی توگل یاڭراو اول دیوب جواب بیرگان. سن قچقرغان طاوشقه اورمان یاڭریدرده اوز طاوشڭ اوزگه قایتوب کیله‌در، بونی (عکس صدا) دیوب‌ده ایته‌لر. اوغلم! بو ایندی سیگا بیك زور عبرت بولسون مونه سن دنیاده کشیلرگه یامان اش قیلسه‌ڭ، یاکه یامان سوزلر ایتسه‌ڭ سگاده شولای یامان اش قیلورلر یامان سوزلر ایتورلر، اگر سن کشیگه یاخشیلق قیلسه‌ڭ، یاخشی وکورکام سوزلر ایتسه‌ڭ سگاده شولای قیلورلار دیوب ایتکان.

ای بالا! سن آل عبرت، اوشبو عکس صدادن،
آیتمه کشیگه یامان سوز، قورقسانا بر خدادن.
قیلمه کشیگه یامانلق، قیل هر زمان یاخشیلق،
سکّا قارشی ایتماسلر، آنلر دخی شاقشیلق.

§ ٢٣ — طهارت = پاکلک

کامل آدم بولو ایچون اوّلا علم لازمدر، بونڭ صوڭنده ادب هم پاکلك آنڭ ایبداشلریدر. ادب ایله پاکلك بولمادقده علمدن فائده آزدر، پاك بولمق ایله بزنڭ شریعتمز بیك نق بیورمشدر، اوشانداق باشقه دین وملت قارشنده‌ده پاکلك برنچی شرطلردندر.

بر کمسه یا که بر بالا بلچراق بولسه هر کم آندن جیرانور، بر کشی نڭ یانینه بارسه اول کمسه نڭ اچن پوشرور، قاتقان کیوملر کیوب یورور، طرناقلری یتکان بولور.

بر کشینڭ طرناق توبلرنده، بارماق آرالرنده قاپ قاره کرلر بولسه، قولاق ایچلرنده طوزان طوپراق بولوب، مویونلری هم کرلی بولسه، کولمه‌ك یاقاسی قاپ قاره بولوب، جیگلری مایلانغان، چابولری ماڭقالانغان بولسه، آشاغاچدن آغزین چایقاماغان بواوب آنڭ آغزندن صاصی ایس کیلوب طورسه، یا که بیك تیرلاگان بولوب کولمه‌ك باوینی‌ده چیشوب یباروب موینین آچوب قارشوگه کیلسه، آنڭ یانندن توچی تیر ایسی کیلوب طورسه، یا ایسه قاتق فلان آشاغان بولوب اول بیتینه یا که صقال میوغینه بویالوب قاتقان بولسه، بس شوشندای قیافتده بر کشی یا که بر بالا سزنڭ یانیگزغه کیلوب اوطورسه سز آنی سوەر ایدیگزمی؟ اچیگز پوشماز ایدیمی؟ البته یاراتمایاچاقسز چونکه بو بیك زور بلچراقلق ونجسلك‌در.

بس ای عزیز بالالر! شوشندای نجس قیافتده یورودن بیك صاقلانگز! اگر نجسلك که اوگرانسه‌گز عمرگه شوندن آیرولا آلمازسز. پاك بولو بایلق برله‌گنه دیوب اویلاماگز، چونکه پاکلك دیمکدن مقصود هر وقت یاڭی کیوملر، یاخشی کاوش وبورکلر کیوب یورو دیگان سوز توگلدر، بلکه ایسکی کیوم بولسه‌ده کرسز یورتو دیمکدر.

بر کیوم قرق یردن قرق تورلی یاماو برله یامالغان بولسون، اگر کرلی وبلچراق بولماسه اصلا عیب توگلدر.

§۲٤ — ادب واخلاق

ادبلی وکورکام خلقلی بولمق دین اسلامده برنچی شرطلردندر. بر کمسه ادبسز وخلقسز بولسه، نیندای الوغ کمسه‌نڭ اوغلی بولسه‌ده هیچ بر قدری وآرتقلقی یوقدر، اگر بر کمسه ادبلی واخلاقلی بولسه اتکاسی نیندای بولسه‌ده بولسون بوگه هیچده ضرری یوق بو همان اوز درجه‌سنده وقدرنده‌در.

بر الوغ کشی‌دن «ادبنی قایدن اوگراندڭ؟» دیوب صوراغاچ ادبسزلردن اوگراندم دیوب جواب بیرمشدر، یعنی ادبسز کشی‌لرنڭ اشلرینی کوروب شونلر کبی بولودن صاقلاندم دیمك اولور. بس هر کمگه کورکام خلقلی کشیلرنی کوروب آنلر کبی بولورغه طرشو، یامان خلقلی وادبسز کشیلرنی کوروب آنلردن عبرت آلوب آنلر قیلغان اشلردن صاقلانو تیوش بولادر. کورکام خلقلرنی «اخلاق حمیده»، یامان خلقلرنی «اخلاق ذمیمه» دیوب ایته‌لر. اخلاق حمیده ایله اخلاق ذمیمه‌نی تمامیله آیوروب بیان قیلغان بیك گوزل اخلاق رساله‌لری باردر، آنلرنی مکتبده شاکردلرگه اوقوته‌لر انشاء الله وقتیله سزده اوقورسز.

§٢٥ — مکتب نه‌در؟

مکتب دیورلر شول ایوگه، اگر بولسه آنده کتاب،
دخی بواسه قلم کاغد، هم اوقتولسه سبق.
مکتب بولغان آول‌ارده، نور بالقادر آنلرده،
نی قدرلی بختلیکدر، آنده‌غی یاش بالالرغه.
زیرا آنده‌غی بالالر، هر کوننی مکتبگه بارالار،
طرشولری حقنده، نی قدر علم آلالر.
قوتولالر نادانلقدن، بو دنیاده‌غی خورلقدن،
ایروشه‌لر سعادتکه، بختلیلر صبیلقدن.
نیچک آنلر ایرشماسون، اوقوب تورلی علملکنی،
نادانلقدر خرابلقدر، یوغالتادر آدملکنی.
مکتب‌در جاهلنی عالم قیلغان. یامانی یاخشیدن آیورغان،
آداشماسدای ایتوب مکتب، شریعت یولین بلدرگان.
براونڭ کوزی کورماسه، یازا بلوب طانوماسه،
بونڭ کوزلری آچیلور، اگر مکتب‌دن قالماسه.
کمنڭ قلبی کورماز بولسه، شفا خانه‌سی مکتب‌در،
کمه هنر کیراك بولسه، آنڭ یری دخی مکتب‌در.
براو استاسه دنیانی، گیزوب یورمك بولوب آنی،
یوگرسون اول مکتبکه، اوقوسون جغرافیانی.
اگر بلورگه تلاسه، ایسکی زمان‌نڭ حاللرین،
دخی مکتبکه یوگرسون، اوقوسون اول تاریخ‌لرین.

۲۶§ — علم تاریخ

تاریخ : اوتکان زمانده بولغان اشلرنی ونیندای قوملر بولوب آنلر قایده طورغانلر، آنلرنڭ پادشاهلری کم‌لر بولغانلر، آنلر نی روشلی حکم قیلغانلر، نیچك تركلك قیلغانلر، دین‌لری بولغانمی؟ بولسه نیندای دین طوتقانلر، آنلرغه اول دیننی قایسی پیغمبر اوگراتکان، بو کونده اول قوملر بارمی، بولماسه آنلر نیچك بتكانلر، آنلرنڭ شهرلری بو کونده سلامت‌می، بولماسه قایده کیتکان، آندن بو زمانغه قدر نیچه سنه اوتکان، بس شوندای سؤاللرگه جواب بیرگان وشوندای اشلردن بحث قیلغان بیك فائده‌لی وکیراکلی بر علمدر.

زیرا، بر کشی تاریخ‌نی بیك یاخشی بلسه، اول‌کشی گویا شول زماندن بیرلی عمر ایتکان کبی بولادر. لکن بو تاریخ‌نی اوقودن اوّل آنڭ قسملرین هم آنی آڭلاوغه یاردمی بولغان بر نیچه علملرنی بلو لازمدر. اول علملرنڭ ایڭ برنچی‌سی‌ده جغرافیادر.

تاریخ یازوده الکده بولغان اشلرنڭ بوندن نیچه سنه الگاری بولغانینی بیان قیلو ایچون بر زور واقعه‌نی باش ایتوب شوندن باشلاب برنچی سنه دیوب صانیلر. مثلا مسلمانلر پیغمبرمز محمد صلی الله علیه وسلم‌نڭ مکه‌دن مدینه‌گه کوچووینی تاریخ باشی یاصاب شونڭ ایله صانیلر، مونه بو کتابنی یازغانده پیغمبرمز صلی الله علیه وسلم‌نڭ مکه‌دن مدینه‌گه کوچووینه (۱۳۲۲) بر میڭ اوچ یوز یگرمی ایکنچی سنه ایدی، بونی «تاریخ هجری» دیوب ایته‌لر.

بس پیغمبرمزدن صوڭره بولغان اشلرنی هجرتدن شول قدر سنه صوڭ، الکده بولغان اشلرنی هجرتدن شول قدر سنه الك دیوب یازالر.

اما بعضلر تاریخ باشینی عیسی پیغمبرنڭ طوغوندن (دنیاغه

کیلووندن) حسابلیلر، بو کتابنی یازغانده عیسی علیه السلام‌نڭ طوغانینه (١٩٠٤) بر میڭ طوقز یوز دورتنچی سنه ایدی. بونی «تاریخ میلادی» دیورلر.

§ ٢٧ – تاریخ نڭ قسملری

اگر تاریخ اوتکانده بولغان پیغمبرلرنڭ احوالندن بحث قیلسه بونی «تاریخ انبیا» دیورلر؛ بونی بلو، اوقو مسلمانلرغه بیك تیوشدر؛ یوقسه پیغمبرلرنڭ نی اشلادیکلرینی، آنلر نیچك آدملرگه اوزلری‌نڭ پیغمبر ایدکین آڭلاتقانلقلرینی، ایڭ اوّل قایسی پیغمبر، آندن صوڭره کم، ایڭ آخرغیسی کم، و آنلرنڭ اتکالری کم بولدیقلرینی نیچك بلمك کیراك.

اگر تاریخ دین اسلام‌نڭ نیچك طارالدقینی، اسلام دولتلرینی مسلمانلرنڭ باشلرینه کیلگان حاللرنی بیان ایتسه بونی «تاریخ اسلام» دیورلر. مسلمانلر ایچون بو تاریخ‌دن خبردار بولمق ایڭ تیوشلی بر اشدر.

اگر تاریخ برده آیرماینچه همه خلقنڭ حاللرینی بر یولی سویلاب کیله طورغان بولسه بونی «تاریخ عمومی» دیورلر. تاریخ‌نڭ بو قسمی بیك اولوغ‌در، اوّلکی ایکی قسمینی یعنی «تاریخ انبیا» ایله «تاریخ اسلامنی» بلگاندن صوڭ بو اوچنچی قسمینی‌ده اوقو و بلو بیك فائده‌لیدر، چن آچق فکرلی آدم بولو ایچون بونی‌ده اوقو تیوشدر. چونکه بونده تورلی خلقنڭ احوالی بیان قیلندیغی ایچون بیك عجائب و عبرتلی اشلر بلونه‌در، بعضلری برده تیوشسز بولوب، شول خلقنڭ هلاکینه سبب بولمشدر، بعضلری بیك فائده‌لی اشلر بولوب اول خلق‌نڭ آلغه کیتوینه اولوغ یاردمچی بولمشدر. شونڭ ایچوندرکه «تاریخ عمومی» اوقوغان کشیلر فائده‌لی اشلرنی تیزراك آڭلاب، ضررلی اشلردن دخی صاقلانو چیراق بولالر.

۲۸§ - اتفاق = برلاشو

بر نیچه کشی یا که بر قوم بارچه‌سی بر اتفاقده بر سوزده طورسه‌لر، بر برسین دشمان کورماسه‌لر وبرسی برسینك ضررینه یورماسه‌لر، اول قوم البته راحتده وطنچلقده بولاچاقدر، چونکه آنلرغه هیچ بر دشمن ضرر کیتوره آلماز واوز آرالرندن هیچ بر بوزوقلق چقماز، حاصل عمرگه آنلر شول حاللرنچه یاشارلر.

اگر آرالرندن اتفاق کوتارلسه، هر قایوسی اوزی کوب بلگان بولوب کشی سوزین طگلاماسه، بو قوم‌نك آراسینه حاضر بر تارقالو کروب آز زمانده اوزلرینك قوّتلرینی هم درجه‌لرینی یوغالتورلر، آنلرغه کچکنه‌گنه بر دشمنده ئلله نی قدر ضرر کیتوره آلور.

علم تاریخ‌نك بیانینه کوره ایسکی قوملرنك کوبسی‌نك هلاك بولووی وبوکونده هیچ بر اثرلری قالماوی آرالرینه تارقالوتوشوب اتفاق‌نك کوتارلووندندر.

بو اتفاقسزلق کچکنه‌گنه بر اشده‌ده بیك کوب ضرر کیتوره‌در، مثلا مکتبده‌گی شاکردلرنك آراسنده غنه بر اتفاقسزلق واقع بولسه بیك کوب ضرر بولووی شکسزدر.

بوگا مثال ایچون بو طوغری‌ده ایکی اوگز بر آرسلان آراسنده بولغان اشنی یازامز.

۲۹ § - ایکی اوگز بر آرسلان

ایکی اوگز بربرسیله، شوندای دوستلق قیلورلر،
هیچ بر وقت آیرلمیچه، بر اتفاق‌ده یورورلر.
بیك غیرتلی بر آرسلان‌نك، کوزی توشکان بونلرغه،

یوگروب کیلوب یانلرینه، تلی آنلرنی طوتارغه.
لکن آنلر اتفاقلی، بیرمیلر آرسلانغه ایرك،
آنلر سوزمکچی بولالر، آرسلان اوستینه کیلوب.
آبدراغان بو آرسلان، ایکی اوگزنی طوتودن،
آخرنده حیله طابقان، اتفاقنی بوزودن.
آرسلان ایتکان بر اوگزگه «عمرگه سیگا تیمام،
ایبداشگنی قالدروب، بر یاقغه کیتسهڭ» دیگان.
احمق اوگز بوگا اوشانوب، اوز یولداشین طاشلاغان،
آخرنده اول اوگزنی، آرسلان طوتوب آشاغان.

§ ۳۵ — یوقو

آدمنڭ سلامتلیکی ایچون آشاو ایچو هم پاکلك کیراك بولغانلقی کبی وقتنده یوقو هم تیوشلیدر، چونکه یوقوده آدم بتون وجودی برله راحتده بولادر، اگر کشی وقتندهیوقلاماسه، یوقوسی قالغان بولسه، اول کشی ایسرك کبی بولادر، هیچ براشینڭ ترتیبی واوچی بولماز، هم آرتق یوقلاوده شولایدر.

بولای بولغاچ یوقو ایچون تیوشلی بولغان بر نیچه قاعدهلرنی بلو کیراك بولادر.

یوقو تونله بولورغه کیراك، سیگز ساعت یوقو هرکم ایچون یتهدر، بیك کوب آشاب (قورصاق طولی وقتده) یوقلاو تیوش توگل، دخی قایغولی وقتده یوقلاو تیوش توگل، یوقلاغانده بیك قالون یابنوب باشدن اوق طومالانوب یاطو دخی فائدهلی توگلدر، آیاق کیومن صالماینچه یاطو ضررلیدر.
بس شول شرطلرغه طوغری کیتوروب یوقلانسه آدم ایچون بیك فائدهلی

وسلامتلك گه الوغ سببدر . ایمدی بر آدمنڭ یوقوسی قالسه هیچ ده کیفی بولماز، اشی نظامسز وترتیبسز بولور، اوزی ایسرك کبی یورور دیگان ایدك، شونڭ کبی درکه یاشلگنده مکتبکه باروب اوقو یازو اوگرانماگان کشیلرده، گویا ایسرك کبی نی قیلورغه بلماینچه یورورلر، قیلغان اشلری ترتیبسز، سویلاگان سوزلری ادبسز ومعناسز بولور، نی سویلادیکلرینی ونی قیلدقلرینی اونوتوب بتورورلر، چونکه آنلر یازا بلمیلر، یازلوب قویولماغان اشنڭ اونوتلوونده اصلا شك یوقدر.

بس ای عزیز بالالر! بوندن‌ده عبرت آلیگز هیچ بر یالقاولق قیلماگز.

§ ٣١ – کشی عیبن تیکشروچی

عمر اسملی بر کشی آلدینه‌ده آرتینه‌ده قاپچق آصوب بریرگه بارغانده، علی اسملی ایکنچی براوگه اوچراب، سلام بیروب کورشکاندن صوڭ ایکیسی برگه کیتارلر، عمر برطوقتامای کشی عیبن سویلاب کشی یامانلاب بارور؛ بواشکه علی آغای‌نڭ اچی پوشوب شول روشچه سوزگه کرشور:

— عمر افندی! سن آخری کشی عیبن آلدنگ‌ئاغی قاپچغگه طولدرغانسڭ اوز عیبڭ آرتده‌غی قاپچقده بولورغه کیراك، آنڭ ایچون کشی عیبن گنه کوروب باراسڭ اوزڭنکین آرتدن کوره آلمیسڭ بوغای، آرتده‌غیسن آلنغه آلماشدروب قوی ئلی، صوڭره کشی عیبن تیکشروگه برده بوشای آلمازسڭ!

عمر علی آغای‌نڭ بوندای حکمتلی سوزندن بیك اثرلنوب هم اوزینڭ عیبن کوروب هیچ بر وقتده کشی عیبن سویلاماز بولور.

§ ۳۲ — آشاغان طاماقغه نی بارماز، کشی سنك آغزکنی آچوب قاراماز.

برصاتوچی اوزینك دوستلرینی آشقه چاقرغان وآنلرغه بیك قیمتلی بالق آشاتونی وعده قیلغان، بونك قوشقان وقتنده دوستلری کیلگانلر هم تورلی آشلر آشاغانلر، خواجه ایك صوگره بونلرنك آلدینه اوستی یابق برصاوت چقاروب قویغان، قوناقلر تیگی قیمتلی بالق شول بولور ایندی دیوب اویلاغانلر، لکن صاوتنی آچوب قاراسه‌لر ایچنده بالق یوق باری برنیچه‌دانه آقچه‌غنه بار. شول وقتده صاتوچی سوزگه کرشوب:

افندیلرم! بن سزگه آشاتونی تلاگان بالق بو یل باشقه یللرده‌غیدن اوچ قات آرتق قیمت، مونه بو شهرده بر فقیر بار اوزی آوری خاتونی بالالری برله آچ یاطادر، بن سزگه وعده قیلغان بالق‌نك آقچه‌سی اول فقیرلرگه بش آلتی آیلق آزق آلورغه‌یتاچاکدر. مونه شول صاوتده‌غی آقچه‌غه آلوب تیگی بالقنی سزگه حاضرلرگه ممکن، لکن سز راضی بولسه‌کز بن سزگه شونی کیگاش ایته‌من: بزحاضر بیك یاخشی آشادق، الحمد لله طاماغمز بیك طوق، تیگی بالقنی آشادیگزمی دیوب بر کشی‌ده بزنك آغزمزنی آچوب قاراماز، مونه بو آقچه‌نی شول بیچاره فقیرلرگه بیریك، اگرسز استاسه‌کز سزگه اوچسزراق بالق حاضرلب کیتورو ممکن دیور.

بونی ایشتکاچ تیگی قوناقلر بیك راضی بولوب تحسین وآفرین ایته‌رلر، وهر قایوسی دخی برر آلتون اوستارلر، شولای ایتوب تیگی فقیرلرگه بر یللق آزق آلورلق آقچه جیولور.

بولغان مالنی اوز راحتکه‌گنه طوتو تیوش توگل، فقیر ومحتاجلرنی‌ده ایسکه آلورغه کیراك.

§ ٣٣ — یامان بر عادت

بعض کشیلر شوندای خلقسز ویاوز بولالرکه هیچ بر ضرری تیماگان کشینی سوگوب یامانلاب یوریلر، اگر کشیده بر آرتقلق کورسه‌لر کونچیلکلری کیلوب یوراکلری یانا باشلی، اول آدمنك قولندن شول آرتقلقنی کیتاروگه طرشه‌لر، هیچ بر گناه‌دن قورقمایئچه تلاسه‌لر نی سویلاب قوتورغان ات کبی یوری باشلیلر، الله صاقلاسون بوندای یامان خلقلی بولودن. آندای کمسه‌لر ایله اورام اتلری آراسنده برده آیرما یوقدر، چونکه اورام اتلری‌ده بر نرسه بولدی ایسه اوره هم بیلّانه باشلیلر، اگر شونلرغه قارشی طورسه‌ڭ طاغن بیلّانه توشه‌لر، احتمال کیلوب تشلاولری‌ده، اما دشمی طنمی کیتسه‌ڭ شول حالنچه تیك ارلداب، اوروب قالالر.

بس کونچی هم بیلّانه طورغان کشیلرگه‌ده دشمی طنمی کیتودن یاخشیسی یوقدر، بوگا مثال ایچون بوطوغری‌ده اورام اتلرینڭ قیلنشی یازولادر.

§ ٣٤ — اورام اتلری

اورام بوینچه ایکی کشی، سویلاشوب بارالر ایکان،
بونلرنڭ طاوشین ایشتوب، برات یوگروب کیلگان.
بونلر یانینه کیلوب یتکاچ، اول طوتونغان اوزورگه،
باشقه اتلر بونی ایشتوب، طوتونغانلر یوگرورگه.
شولای ایتوب آز زمانده، اورام ات برله طولغان،
واو! واو! دیوب اورشورگه، آنلر بارده طوتونغان.
آخرسی بو ایکینڭ، برسی آچوچان کشی،
چونکه قولینه طاش آلوب، بولغان اتلرگه بَرمکچی.

ایندی بریم دیگانده، ایبداشی قولندن طوتوب،
ایتکان آگا «افندم! بروب فائده ایتمازسڭ» دیوب.
«بره قالسهڭ طاش ایله، قوتوروولر بیگراك،
کورماگانگه صالنوب، تیزراك کیتارگه کیراك»
شول روشچه سویلاشوب، بونلر اوزوب کیتکانلر،
بر آز بارغاچ قاراسه‌لر، اورامده اتلر بتکانلر.
بر بر نرسه کورسه‌لر، کونلای طورغان کشیلر،
بتونلای شول اتلر کبی، قارشی اوره باشلیلر.
آنلر ایله ازغشماسه‌ڭ، طوقدیلر اوروب، اوروب،
قایغورو تیوش توگل، آنلر اورگاننی کوروب.

§ ۳۵ — علم تاریخ دن بر الوش

الله تعالی بو دنیانی یاراتقاچ حضرت آدمنی قوری بالچقدن خلق قیلوب آگه نیلر قوشقانی وحضرت آدمگه نیلر بولغانی رهبر صبیان‌نڭ ایکنچی قسمنده‌ده یازلغان ایدی. بس شول روشچه حضرت آدمدن صوگره آنڭ بالالری بیك کوب بولوب طارالغانلر، بارا طورغاچ آنلر تورلی تورلی نسللرگه بولنگانلر. هم بیك الوغ گناه‌لر ویمانلق‌لرده قیله باشلاغانلر، آنلرنی طوغری یولغه چاقرو ایچون، یعنی آنلرغه طوغری یوللرنی کورساتو ایچون، خدای تعالی پیغمبرلر یبارگان، آنلرنڭ بعضیلری پیغمبرلرنی ده طڭلاماغانلر، حتی پیغمبرلرگه بیك زور جفالر قیلغانلر بس شول گناهلرینه قارشی الله تعالی‌دن آنلرغه الوغ عذاب وبلالر کیلوب شونڭ ایله هلاك بولغانلر.

مثلا: نوح پیغمبرنڭ قومی بیك یاوز بولغان شول زماننده الله تعالی یر یوزینه بیك زور طوفان (صوطاشوی) چغاروب آنلرنی صوغه غرق ایتوب هلاك قیلغان، طوفان شول قدر الوغ بولغان، ایڭ بیوك طاغلرنڭ توبه‌سنده‌ده ییله نیچه آرشین صو بولوب طورغان، اما نوح علیه السلام اوزی الله تعالی‌نڭ امری ایله بر کیمه یاصاب شول کیمه ایله یوروب قوتولغان.

دخی عاد دیگان بر قومگه هود علیه السلام پیغمبر بولغان، بونلر دخی بیك یاوز بولغانلر بونلرنی الله تعالی بر قاتی ییل ایله هلاك قیلغان.

ثمود دیگان قومگه صالح علیه السلام پیغمبر بولغان، بونلر دخی صالح علیه السلامنڭ سوزین طڭلاماغانلر، بونلرغه الله تعالی بیك قاطی بر طاوش یباروب شونڭ ایله هلاك قیلغان.

دخی بابل شهرنده نمرود دیوب آتالغان بیك یامان بر پادشاه بولغان، بو پادشاه هم قومی طوغری یولدن یازغاچ بونلرغه الله تعالی ابراهیم علیه السلامنی پیغمبر ایتوب یبارگان، آنلر برده طوغریلقغه کرماگانلر، حتی حضرت ابراهیم‌نی اوط اچینه صالغانلر. الله تعالی‌نڭ قدرتی ایله، اوط گل باغچه‌سی بولوب، ابراهیم علیه السلام صاغ وسلامت قوتولغان.

دخی مصرده قبط خاقی بولغان، آنلرنڭ پادشاه‌سی فرعون ایکان، فرعون هم نمرود کبی بیك یامان، حتی اوزین اوزی (بن الله) دیوب یوری طورغان هم قومنی اوشاندرغان بر فاسق ایکان، بونی طوغری یولغه کوندرو ایچون الله تعالی موسی علیه السلامنی پیغمبر ایتوب یبارگان، اول اصلا اوشانماغان تورلی تورلی جفالر قیلغان؛ آخرنده موسی علیه السلام اوزینڭ قومی برله فرعون‌نڭ یاننده‌ن کیتکان، فرعون بونی کورگاچ، موسی علیه السلامنی قووب طوتمقچی بولوب قومی برله آنڭ آرتندن چقغان هم قووب

یتکان ایکان شول آراده حضرت موسی بر دیگز یانینه کیلوب ، قولنده‌غی طایاغی برله صوقغان ایکان ، شوندن صوڭ خدانڭ رحمتی ایله دیگزده قوپ قوری یوللر آچیلوب بارچه‌سی شوندن آرغی یاقغه چقغانلر، فرعون‌ده بونی کوروب قومی برله شول قوری یول‌لرغه کیلوب کرگان، شول آراده صو بر برسی ایله قوشلوب بارچه‌سی شونده هلاك بولغانلر .

بنی اسرائیل دیگان بیك الوغ بر نسل بولغان بونلرغه ئالله نیچه پیغمبرلر کیلوب دین وشریعت اوگراتکانلر، بر آز مدت طوغریلق‌غه کروب طورسه‌لرده طاغن یولدن یازالر ایکان؛ الحاصل بونلرده یاخشی قوم بولماغانلر، بیك کوب پیغمبرنی شهید قیلغانلر ، ایڭ صوڭره بونلرغه عیسی علیه السلام کیلوب دین وشریعت اوگراته باشلاب اوچ سنه قدر عمر ایتکان ایکان بنی اسرائیل‌لر بوگاده اوشانمایچه اولترمکچی بولوب حضرت عیسی‌نڭ یانینه بارغانلر، لکن الله تعالی‌نڭ قدرتی ایله حضرت عیسی شول وقت کوککه کوتارلوب آنلرنڭ شرندن قوتولغان .

حضرت عیسی‌دن صوڭره یر یوزینه هیچ بر پیغمبر کیلمایچه آلتی یوز یل قدر عمر کیچمشدر، آدملر تمام یولدن یازوب حیوان درجه‌سنده قالمشلردر، دنیاده هیچ بر دین وشریعت اثری قالمامشدر، بس بو وقتده بر پیغمبر وبر دین کیلووی بیك لازم اولمشدر.

وشول وقتده بزنڭ پیغمبرمز محمد صلی الله علیه وسلم کیلوب شول دین بین اسلام‌نی اوگراته باشلامشدر، وشول زماندن بیرلی دین اسلام اصلا کیموتلمایچه کیلمکده ویلدن یل مسلمانلر آرتمقده‌در.

§ ۳٦ — قاباق برله ناراط

باغچه ایچنده اوطوره‌در، یوز یاشارلی زور ناراط،
شول ناراطنڭ توبینه، اوطورتقانلردر قاباق،
وقت یتار اورلق تیشولوب، قاباق اوسمه‌گه باشلار،
ناراط آغاچینه اورالوب، همان یوغاری آشار.
بر ایکی آی‌دن صوڭره، ناراطنڭ باشنوق یتار،
چچك آطوب جیمشلانوب، قاباق کوندن کون اوسه‌ر.
بارا طورغاچ بیك زورایوب، ناراطقه آغرلق کیلور،
قاباق: اورالغان بوطاقلر، یرگه طابا ایيولور.
« بو قدرلی رنجتمه! قاباق طوغان صبر ایت! »
دیوب اوتنگاچ ناراط؛ قاباق ایتور زورایوب:
« کوب سویلامه تیك اوطور! بن باشگده بلامسڭ
طاغن بولای قارشی ایتسه‌ڭ یرگه قدر بوگارمن »
شول روشچه ماقتانوب، قاباق طوره یوغاری،
قاباقنڭ آغرلغندن بوگوله ناراط بوطاغی.
کیلوب یته کوز موسمی، قوری باشلی صاباقلر،
صاباغی قوروغاچ طورا آلمیچه، یرگه توشه قاباقلر.
شارطلاب شارطلاب یاریلادر، قاباقنڭ یرگه توشکانی،
تورلی یاقغه ساچیلادر، ایچنده‌گی تشلری.

§ ۳۷ — بوندن نرسه آکلانادر؟

بر کمسه بر الوغ درجه‌گه منسه شول درجه‌ده عمرگه طورورداي

بولوب ماقتانو هم اوزینك قوّتی یتکان کشیلرنی جبرله‌و تیوش توگل؛ بلکه شول درجه‌گه یتکانینه شادلانوب الله تعالی‌گه شکر ایتوب اوزندن توبانلرگه یاردملی وشفقتلی بولوغه طرشو کیراکدر. زیرا قاباق کبی بولو بیك احتمالدر.

§ ۳۸ — تکبرلك = والوغلانو

یعنی اوزین باشقه‌لردن آرتق کوروب، شول آرتق‌لغی برله ماقتانو واوزندن کیم‌لرنی خورلاو، آنلر اوزینه ایش بولماغانلقین فکر ایتودر. بو بیك یامان اشدر، بونداى آدم آخرنده بر خورلق‌غه توشمایىچه قالماز، اول وقتده اوکنور، لکن اوکنووی هیچ ده فائده بیرماز، بوگا مثال ایچون قامش ایله ایمن آغاچی آراسنده بولغان سوزلر یازلدی .

§ ۳۹ — قامش هم ایمن

بیك قالون هم قارط ایمن ، قامش‌غه قاراب دیگان :
« سندن بختسز دنیاده ، بربر نرسه بار میکان ؟
بر آزغنه ییلگه‌ده ، چدامی بوگوله‌سك !
چپچق قونسه اوستکه، یرگه قدر ایوله‌سك .
کورمیسك‌می سن بنی؟ نینداى بیوك اوطوره‌م ،
شاولاب کیلگان داولغه‌ده ، صغلمایىچه طورام .
قارا ! بنم یاپراغیمه ، دخی بوطاقلریمه ،
کیچکنه بر چیبغم‌نك ، سندن قالونلقینه »
بو سوزلرنی ایشتکاچ ، قامش اینکان ایمه‌نگه :
« بن بیك توبان درجه‌لی ، یول بیره‌من ییل‌لرگه ،

بن شولایوق قوتسز، بیگراك تیز صغلام،
ئلله نیندای داولده‌ده، اوزم سلامت طورەم».
قامش شولای سویلاگانده، مونه چقغان زور داول،
اوچراغاننی بر آقتاروب، ایمەن یانینه کیلگان اول،
بونی کورگاچ مسکین قامش، یرگه قدر صغلغان،
ایمن قارشی طوره آلمیچه شارطلاب ایکیگه صنغان.

§ ٤٥ — یر نەدر؟

اوستنده یاشادیقمز یر، طاش، طوپراق، قم، صو کبی‌لردن جیولغان بر نرسه‌درکه بوگا یر، عربچه ارض دیورلر، حکیم‌لرنك دیدکینه کوره یر وپ کبی یوپ یومەصی بولوب، قویاش تیرەسنده ایلانمکده‌در، وبو یر قویاش‌قه قاراغانده بیك کوب کره کچکنه بر نرسه‌در.

شول یومری یرنك دورت‌دن اوچ الوشی دیگز ایله قابلانغاندر، دیگز دیگانمز بیك کوب صودرکه طوزلی هم تمسزدر.

ایمدی یرنك دیگزدن قالغان یرینه قوری طوپراق دیورلر، شول قوری‌غه تورلی تورلی اسملر بیرلگان هم اول قوری‌ده بیك کوب آدملر طوره‌لر، آنلر دخی بیك کوب پادشاه‌لق‌لرغه بولنمشلردر، بونلر بارچه‌سی علم جغرافیاده بیك آچق بیان ایتلمشدر.

ایمدی بو یرنك دورت طرفی (یاغی) باردر آنلر: شرق، غرب، شمال، جنوب‌در. قویاش چغا طورغان یاقنی شرق، قویاش باطا طورغان یاقنی غرب، قارانغی تون یاغین شمال دیوب، توشلك یاغین جنوب هم قبله یاغی دیوب ایته‌لر.

یرنڭ اوستنده یلیلق تورلیچه‌در بعض یرده قویاش بیك قزدره‌در، بعض یرده اورتاچه‌غنه، بعض یرده بیك آز بولادر، بس اول طرفلرده بیك صالقون هم هر وقت قش بولوب طوره‌در.

یرنڭ اوستنده قاباروب چققان اورونلرنی طاغ، عربچه جبل دیورلر، طاغلر بیك کوب هم بیك بیوك واوزونلری باردر. شونداین طاغلر بارکه هر وقت توبه‌سندن اوط، توتون هم باشقه‌چه صیوق وقاینار نرسه‌لر چغوب یعنی هواغه کوتارلوب طوره‌در، بونداین طاغلرنی یانار طاغ یاکه ۋولقان دیورلر.

ۋولقانغه یقین بولغان شهرلرده طورو بیك قورقنچلی‌در، چونکه آندن بیك قوّتلی اوط چغوب بتون شهر ایله یانوب بتو بیك احتمال‌در، هم شونداى واقعه‌لر بولمشدر.

بز یرنڭ اوستنده بر بوشلق‌ده یوریمز، بو بوشلق دیگانمز چنلاب قاراغانده بوشلق توگل هوا دیگان بر نرسه ایله طولیدر، ایمدی بو هواده یسردن صانالادر. شول هوانی هر بر جان ایاسی بر اچکه طارتوب آلادرده، یا گیدن چغازوب، طاغن ایکنچینی طارتوب آلـوب، ینه چغاروب ترکلك قیلمقده‌در، طن آلو هوا صوورو دیمکدر، جان ایاسی هواسز بر آز وقت‌ده طوره آلمانچه اوله‌در، جانی چیغادر.

بعض وقتده هوا آرلی بیرلی کوچوب ۋژلاب یوری باشلیدر بونی ییل چقدی دیورلر؛ بس ییل دیگانلری هوانڭ آرلی بیرلی یورویدر. بو سوزگه قاراغانده ییل‌ده یردن بولادر.

ایمدی بویرنی هم یرده بولغان نرسه‌لرنی وآنلرنڭ فائده وضررلرینی وآنلردن فائده‌لانو طریقلرینی بر نیچه قسملرگه وعلم‌لرگه بولوب حکیم‌لر

کتاب‌لر ترتیب قیلمشلردر، شول کتابلردن اوقوب بو زمانده آدملر فائده‌لر کورمکده‌درلر.

§ ٤١ — علم جغرافیادن بر الوش

حکیم‌لر یرنڭ اوستینی بشکه بولمشلردر آنلر: آوروپا، آزیا، آفریقا، آمیریکا هم آفستralیادر؛ بونلرنڭ هر برام بـرامینه قطعه دیورلر، هربر قطعه‌نڭ پلانلرینی آیرم، آیرم کاغذلرگه توشورمشلردر، بونلرنی خریطه دیورلر، بش قطعه‌نڭ ایڭ زورسی آزیادر، پیغمبرلر شول قطعه‌دن چقمشلردر، آزیاده خلق بیک کوبدر، لکن علوم ومعارفدن محروم‌درلر، شونڭ ایچونده آنده بولغان دولتلرنڭ (پادشاه‌لقلرنڭ) قوّتلری وبایلقلری بیک زورتوگلدر. آزیاده اون پادشاه‌لق (مملکت) باردر، خلقی ایڭ کوبلیسی وایڭ ایسکی حکومت قطایدر.

خلقی آز بولسه‌ده اوزی بای هم قوّتلی، علوم ومعارف آرتق طارالغان مملکت یاپونیادر.

بونلردن باشقه آزیاده مسلمان مملکت‌لری‌ده باردر، بخارا آزیاده‌در.

بش قطعه‌نڭ ایڭ کچکنه‌سی آوروپا قطعه‌سیدر، بـو قطعه گرچه اوزی کچکنه بولسه‌ده بونده یکرمیدن آرتق حکومت یعنی پادشاه‌لق باردر، هر قایوسنده علوم ومعارف آرتق طارالغان بولوب بای هم بیک قوّتلیدرلر.

آوروپاده الوغ وقوّتلی مملکت‌لر روسیه، ترکیه، آنگلیه، فرانسیه، گیرمانیه وایتالیادرلر.

پادشاه اوزی طوره تورغان شهر پایتخت دیوب ایتوله‌در.

§ ٤٢ — روسیه دولتی

آوروپا وآزیا قطعه‌سنده بولوب، بزلر شول حکومت‌نڭ اداره‌سنده‌مز، پایتخت شهر (سانکت پیطربورغ) در، پادشاه‌مزنڭ مذهبی ودینی پروۋوصلاۋنی خریستیانلق‌در. تحت اداره‌سنده کوب تورلی مذهبده بولغان خلق‌لر باردر مثلا : مسلمانلر، یهودیلر، ارمنلر، وپوله‌کلر، هم نیمسلر باردر.

موسکۋا، کییف، قازان، ۋارشاۋا، آسترخان، تیفلیس، باکو الوغ شهرلرندندر.

§ ٤٣ — ترکیه دولتی

بوده آوروپا وآزیا قطعه‌سنده بولوب اسلام مملکتیدر، پایتخت شهری (استانبول) بولوب الوغ مسجدلر ومبارك بنالر ایله طوپ طولی بر شهردر. ترکیه دولتنده‌ده تورلی دینده‌گی خلق‌لر بولوب ، هرقایوسی اوز دینلرنده طوروغه واستدکلرنچه عبادت قیلوغه واوقوب علوم ومعارف حاصل ایتوگه اختیارلیدرلر. اصل خلقی ترکلر بولوب ، سویلاۋلری ترکچه‌در وهرقایوسی حق مسلمانلر وبزنڭ دین وقان قرداشلره‌زدرلر.

§ ٤٤ — آنگلیه دولتی

آوروپاده دیڭگز ایچنده بر طوغایده‌در، بیك بای، غیرتلی هم قوّتلی مملکتدر. اصل خلقی آنگلچان یاکه اینگلیزلر بولوب، سویلاشولری اینگلیزچه‌در،

دینلری ومذهبلری دخی اوزارینه مخصوص اولوب ایگلیزچه بر نرسه‌در.
پایتخت شهرلری (لوندون) در.

§ ٤٥ — فرانسیه حکومتی

آوروپاده الوغ برحکومتدرکه پایتختی گوزاللکله بتون دنیاده مشهور بولغان (پاریژ) در، اصل خلقی فرانسوزلردر، دینلری کاتولیك، تللری فرانسوزچه‌در. بو مملکتده ده علوم ومعارف بیك نق طارالمشدر.

§ ٤٦ — گیرمانیه دولتی

دخی آوروپاده بولوب، ایکُ الوغ وغیرتلی حکومتلردن صانالمقده‌در، پایتخت شهری (بیرلین)در، خلقی نیمس‌لر بولوب، تللری نیمسچه، مذهبلری کوبراك کاتولیك‌در.

§ ٤٧ — ایسپانیه دولتی

آوروپانكُ بر پوچماغنده دیگز بوینده‌در، ایسکیده بو ایسپانیه دولتی اورننده مسلمانلر آلتی یوز یللاب حکومت سورگانلر، آنلر زماننده ده علوم ومعارف بیك طارالغان (اندلس دولتی) دیوب آتاغانلر، بوکونده ده ایسپانیه‌ده آنلردن قالغان اثرلر باردر.

مونه علم جغرافیا شول روشچه مملکتلرنی هم آنلرنكُ قوّتلرینی، علوم ومعارف‌ده نه درجه‌ده ایدكلرینی بیان قیلمقده‌در. بونده بر مثال ایچونگنه آوروپانكُ مشهور دولتلرینكُ قسقه‌چه‌غنه احوال جغرافیسی یازیلدی، جمیع قطعه‌ده بولغان دولتلرنكُ احوالینی انشاء الله وقتیله جغرافیا کتابلرندن اوقوب بلورسز.

فائده

بر مملکتده باش بولغان کشیگه کوب وقتده (پادشاه) دیوب ایتمک خلق تلنده بر عادت اولمشدر، لکن بونلرنلڭ عنوانلری تورلیچهدر: قایوسینه ایمپیراطور، قایوسینه کارول، بعضسینه سلطان، بعضسینه امیر دیورلر. مثلا: روسیه پادشاهسی ایمپیراطور، ترکیهنلڭ سلطان، بخارانلڭ امیر، فرانسیهنلڭ پریزیدینت، گیرمانیهنلڭ ایمپیراطور، آنگلیهنلڭ کارولدر.

٤٨ § — عقللی وزیر

قطای ایمپیراطورلرندن برینلڭ بیك سوکلی آتی بولور، اول بر کونی اولهر. شوندن صوگره ایمپیراطور بیك آچولانوب آت قاراوچینی اولترمك بولوب قلچین آلوب اوستینه کیزانگان آراده عقللی وزیر کوروب شول روشچه سوزگه کرشور:

«افندم حضرتلری! صبر ایتگز ئلی! اوّلا بونلڭ عیبن اوزینهده ایتیك اوز قباحتین اوزی بلوب اولسون» دیور، صوگره آت قاراوچیغه قاراب:

«کیل! احمق طگلا سوزمنی، نی ایچون سن ایمپیراطورنلڭ سوکلی آتینلڭ اولمی قالووینه طرشمادلڭ؟ ایکنچی: مونه سن ایمپیراطورنی نیچك آچولاندرمشسلڭ اوز قولی ایله سنی اولتروگه طورهدر. اوچنچی: قطای ایمپیراطوری بر آت ایچون بر کشی اولترگان دیوب عمرگه ایمپیراطورنلڭ اسمینی کولکی ایله قالدراچاقسلڭ، مونه سینلڭ قباحتلرلڭ شونلر» دیور.

بونی ایشتکاچ ایمپیراطورنلڭ آچووی باصلوب هم وزیرنلڭ شوندای کنایهلی سوزلدن اثرلنوب آت قاراوچینی عفو قیلور هم وزیرگه بیك کوب مکافات بیرور.

§ ٤٩ — بر عقللی خاتون

بر بای کشی فقیره بر خاتون‌نڭ یرینی کوچلاب آلوب باغچه یاصاغان ، بر کوننی بای شول باغچه‌ده یورگان وقتده تیگی خاتون کیلوب شول باغچه‌دن بر قاپچق طوپراق آلورغه رخصت ایتسانه دیور ، بای رخصت بیرگاچ خاتون بر قاپچق طوپراق طولترورده یلکه‌سینه کوتاروب آلوب کیتمکچی بولوب بایغه ایتور: « افندم شول بر قاپچق طوپراقنی یلکامه کوتاروب قویسانه ! » دیوب . بو بای عمرنده‌ده آغر نرسه کوتارگانی یوقلیغندن بو طوغری‌ده‌ده بر آز آغرسنوب طورسه‌ده ، مرحمت کوزی ایله قاراب ، فقیره خاتوننی قزغانوب قاپچقغه طوتونور؛ لکن سلکته‌ده آلماز « یوق آبصطای بو بیك آغر بن مونی کوتاره آلمیم » دیور.

بو سوزنی ایشتو برله تیگی فقیره خاتون باطرلانوب سوزگه کرشور: « بو بنم حقم بولغان باغچه‌نڭ طوپراغندن بر قاپچغینی‌ده کوتاره آلمیسڭ ! بوباغچه‌ده نیچه یوزمڭ قاپچق بالچق باردر ، قیامت‌کونده آنلرنڭ بارچه‌سینی کوتاروب الله تعالی قارشوسینه نیچك بارورسڭ ؟ » دیور.

بونی ایشتکاچ تیگی باینڭ توسی اوزگاروب کیفسزلانوب شول وقتدوق یرنی هم باغچه‌نی خاتونغه قایتاروب بیرور.

---

§ ٥٠ — بیك عقللی بر بالا

بر بالا باغچه‌ده آغاچ باشندن یغلوب توشوب کولمه‌گینی یرتقاچ انکاسی یانینه یوکروب کیلوب شول روشچه سوزگه کرشور:

— انکای ! بر بالا آغاچ باشندن یغلوب توشوب کولمه‌گین یرتسه ناچارراق بولامی ؟ ئلله قولین صندرسه‌می ؟ آناسی بوڭا قارشی دیور:

البته قول صندرو بیك آغر وحسرتلی اش، كولمه‌ك یرتو بر نرسه توگل.

— آلای، بولغاچ بن آغاچ باشندن یغلوب توشكان ایدم‌ده الحمد لله بر یرم‌ده صنمادی هم آغرتمادی، مونه كولمه‌گمنی گنه یرتدم، انكای عفو ایت ایندی دیور. انكاسی بو سوزنی ایشتكاچ اوغلینك بو قدر اوستا سوزلی بولوو ینه تحسین وآفرین قیلوب عفو ایته‌ر.

---

§۵۱ — عقل ایله جواب بیرگان بر صاتوچی

تیمور ایله سودا ایته طورغان بر كشی بر یرگه بارمقچی بولوب سفرگه چقغانده، قالغان تیمورلرینی صاقلار ایچون دوستی بولغان ایكنچی بر صاتوچینك آنبارینه قویوب قالدرور، لكن بو آنبار ایاسی بیك طوغری كشی توگل ایكان، تیگی كشی قایتوب كرگانچه آنك قالدرغان تیمورلرینی صاتوب بتروورده اول قایتقاچ اوشبو روشچه جواب بیرور:

— افندم! سنك تیمورلرگه قضا بولدی، الله اجرین بیرسون! بزنك اول آنبارده صچقانلر بیك كوب ایكان، اوزاق وقت قارالمی طورغان ایدی، بركوننی باروب قاراسه‌م نی كوریم سنك تیمورلرگنی تمام كیمروب بتورگانلر، اوشانماسه‌ك باروب قاریق! دیور.

تیگی كشی جوابنده: — افندم! صچقانلرنك تیمورنی كیمروینه بیك اوش نه‌مه‌ن بولماز دیمیم، شونك ایچونده آنبارغه باروب قاراب یوریسم كیلمیدر، خوش صاغ سلامت بولیگز! دیوب چغوب یورطینه قایتوب بارغانده، اورامده شول ایبداشینك اوغلینی اوچراتوب آنی بیك قزقدروب اوزلرینه آلوب قایتورده بر آولاقغنه بولمه‌گه یابوب شونده تربیه‌لی باشلار.

مونه تیگی بالاسینی یوغالتقان كشی بیك حسرتلانوب ازلرگه باشلار،

طابا آلماز؛ بر کوننی اورام بوینچه بیك اوفلاب بارغانده الیگی تیمور ایاسینه اوچراب اوزینك حسرتینی سویلرگه باشلاب آندن: افندم! کورمادیگمی، یا که ایشتمادگمی، بنم بالامنك قایده ایکانین؟ دیوب صورار.

تیگی کشی جوابنده: — افندم! ایشتوگنه توگل بالاگزنی کوروب بیك قزغانوب‌ده قالدم؛ بر کوننی اورامدن باردغمده، سزنك اوغلگز یانینه بیك زور بر قوش کیلدی‌ده کوتاروب آلوب اوچوب کیتدی بن قات قات قچقردم طاشلامادی، خیرلی قضا بولسون، الله اجرین بیرسون! دیور.

بونی ایشتکاچ بالا آتاسینك آچووی کیلوب آرالرنده اوشبو روشچه سوز کیته‌ر:

— افندم! بوندای حسرتلی وقتده شوندای مزاح سویلاب کشینی مصقل‌لاو کیراك ایدیگز! ممکن‌می صوك قوشنك بالانی کوتاروب کیتووی؟ نیك یوقنی سویلیسك؟

نی ایچون ممکن بولماسون؟ صچقانلر تیمورنی کیمروینه اوشاندق بیت، قوشنك بالانی کوتاروب کیتووینه اوشانلمازمی؟ زمان‌نك آخری بیت ولله نیلر بولور اوشانمی ممکن توگل.

بو سوزنی ایشتو برله خیانتلی کشی اوزینك عیبینی آکلاب اشنك حقیقتینه توشنورده شول روشچه جواب بیرور:

— افندم، عیب بنده اولدی عفو قیل! چونکه دنیاده صچقانلر تیمورنی کیمرو، قوش بالانی آلوب کیتو کبی اشلر اصلا بولاچاق توگل، بن سزنك تیمورلریگزنی صاتوب خیانت قیلغان ایدم، مونه آقچه‌سینی آل بروق میگا رنجیمه، بالامنك طابلووی ایچون ایزگی دعا قیله کورسانه! دیور.

آقچه‌نی آلغاچ تیمور ایاسی‌ده تیگی کشیدن عفو اوتنه باشلاب شول روشچه سوزگه کرشور:

— افندم! سزنگده باله گز صاغ سلامت، قوش کونروب کیتمادی، باری بر نیچه کونلر بن اوز خانه‌مده تربیه‌لادم، مونه بو کون سگا طابشرامن اوزگننگ اشگه قارشی بونی اشلاگان ایدم عفو قیل‌ایندی دیوب اوتنوب اوز خانه‌سینه آلوب باروب بالاسینی قارشوسینه چغارور.

بوندن صوڭ هر ایکی صاتوچی بیك شادلانشوب بر برسین راضی قیلشوب یاشیسن دوستلقلرین آرتدرورلر.

§ ٥٢ — بو بر، ایکی، اوچ حکایه‌دن نرسه آکلانه‌در؟

هر اشنی قیلودن اوّل اول اشنگ آخرین، قیلغاندن صوگره نی بولوب چغاچاغین، اگر قیلمی قالسه‌ڭ نی بولوب قالاچاغین اویلارغه وفکرلرگه تیوش بولادر. چونکه آخرین فکرلامایچه قیلنغان اشنگ خیرلی بولماوی وبیك کوب ضرر وحسرتلرگه سبب بولاوی کوز آلدنده کورلوب طورمقده‌در.

مثلا قطای ایمپیراطوری اشینگ آخرین اویلامایچه آط قاراوچینی کیسوب طاشلاغان بولسه ایدی، اوزی عمرگه کولکی بولوب قالور ایدی. باشقه‌لری هم شول روشچه.

اشنگ آخرین اویلامی قیلغانلرغه مثال هم کولکی ایچون بو طوغریده کجه ایله تولکی حکایه‌سی‌ده یازیلدی.

§ ٥٣ — کجه ایله تولکی

بر کجه ایله تولکی، اوز آرا دوستلق قیلغانلر،
هیچ بر وقت آیرلمیچه، بونلر برگه یورگانلر.
بر کون اورمانده یورگانده، بونلر صوسز قالغانلر،

بیك کوب ازلاب یورگاچدن ، بر قیونی طابقانلر .
صونی کورگاچ چداای آلمی ، کجه توشکان سیکروب ،
تولکی دخی سیکرگان ، کجه توشکاننی کوروب ،
صونی اچوب طویغاچدن ، آبدراغانلر چقارغه ،
آخرنده اوصال تولکی ، طوتونغان حیله ازلرگه .
کجه موگوزینه باصوب ، اوزی چقمقچی بولغان ،
اوزی چقغاندن صوگره ، کجه‌نی آلمقچی بولغان .
احمق کجه بوگا اوشانوب ، تولکینی اوسنکه چقارغان ،
تولکی چغوب ینکاچدن ، کجه‌گه قاراب دیگان :
« اوزون صاقال ، قسقه عقل ، دیوب سگا ایته‌لر ،
سنك کبك احمقلرنی ، شولای مصقل ایته‌لر .
کیراك ایدی سگا اوّل ، اشنك آخرین اویلارغه ،
یوکروب کیلوب سیکورماسکه ، صو اچارگه قیولرغه » .

§ ۵٤ — صوقر کشی کوزلیدن سوتنك توسین صوراوی

صوقر کشی تلاگان ، سوتنك توسین بلورگه ،
کوزلی کشیدن صوراغاچ ، آنلر کرشکان سوزگه .
کوزلی ایتکان سوتنك توسین ، « آب آق کاغد کبی » دیوب ،
سوتنك قوری بولوون ، صوقر طوره فکر ایتوب .
کوزلی ایتکان صوقرغه ، « سوت آق قویان کبی‌در »
« بلدم سوتنك توسینی ، قویان کبی یونلیدر » .
صوقر شولای جواب بیرگاچ ، کوزلی طاغنده ایتکان ،

«خیر افندم سوتنك توسی، آب آق قار کبی» دیگان.

صوقر ینه حکم ایتوب، اوشبو روشچه دیگان:

«آلای بولسه آڭلادم، سوت صووق نرسه ایکان»

صوقر شولای جواب بیرگاچ، کوزلی کشی آبدراغان،
نی قدرلی طرشسه‌ده، صوقرغه آڭلاتا آلماغان.
آخرنده سویلاونده، بتونلایوك طاشلاغان،
شولای ایتوب سوتنك توسین، صوقر آڭلامی قالغان.

§٥٥ — اویورمه ییل

یاز وجای وقتلرنده یوللرده وقرلرده کورمشدرسز، طوزان، طوپراق، چوب چار باری برگه جیولوب باغانه کبی اوزون وبیوك بر صورتده بولوب فرلاب ایلانگانی حالده همان آلنغه طابا بارور، بارا طورغاچ بوزولوب چوبلری یرگه قویلورده باغانا صورتندن آلماشنوب ینه ایکنچی اورندن باشلاب ایلانورگه طوتنور. بونی (اویورمه)، عوام خلقی (شیطان طویی) دیورلر.

عجب بو علامت نیدن کیلور؟ بله‌سزمی؟ ایکی ییل بر برسیله قارا قارشی کیلورلرده جیگشورگه باشلارلر، بر برسین جیگا آلمیچه یاکه بر برسیله قوشولا آلمیچه، ایلانورگه اورالورغه باشلارلر، شول اورنلرنده نرسه طوغری کیلسه شونی‌ده برگه ایلاندره باشلارلر.

شوندا این قوّتلی اویورمه‌لر بولادر یوللرده طوغری کیلگان جوان آغاچلرنی طامرلری ایله قوباروب آلورلر، خانه توبه‌لرینی کوتاروب تاشلارلر، وبیوك بنالرنی یمروب کیته‌رلر، باصولرده بولغان پچان وآشلق کیبانلرینی پرطوزدروب کیته‌رلر. اگر اویورمه یولینه کشی طوغری کیلسه آنی‌ده هواغه کوتاروب، بر

نیچه چاقرم یرلرگه ایلتوب طاشلایدر. بوندای طوغری‌ده عوام خلقی پری اوغرلادی دیوب اوشانه‌لر، یوقسه آنی پری اوغرلاغان بولمی، بلکه اویورمه‌گه طوغری کیلوب شونلنگ ایله کینکان بولادر. اول آدم بیک قورقغانلقدن عقلی باشندن کیتوب، آغزینه نی کیلسه شونی سویلاب طوره‌در، بعضلری بتونلای‌ده دیوانه بولوب قالالر.

بزنی پری نی ایچون اوغرلاسون، اول بزننگ برله

برده کیراگمز یوق.

اگر اویورمه دیگز اوستنده طوغری کیلسه دخی یرده‌گی کبی صونی اوراب هواغه کوتاره‌در. شونده کیمه‌چیلر طوغری کیلسه‌لر آنلرنی‌ده کیمه‌لری ایله قابلاب هلاك ایته‌در. لکن بونی کورو برله کیمه‌چیلر بر یاقغه کیتوب یول بیروب قوتولو، اگر قوتولو ممکن بولماسه طوب ایله آطوب اویورمه‌نی بوزوب بترو حیله‌سین طابقانلر.

٥٦§ — آدملر بارسی‌ده بر توسلیمی؟

— یر یوزنده بولغان آدملر اوزلرینگ کورنشلری هم توسلری وبویلری ایله تورلی تورلی قسملرگه آیرولالر، بارچه‌سی‌ده بر صورتده بر کورنشده توگلدرلر.

بعض اورننگ خلقی آق‌یوزلی، قاراساچلی، ماطور بر قیافتده هم علوم ومعارف ایاسی‌درلر، وبعضلری صاب صاری توسده، وبعضلری قاب قارا یاکه قب قزل توسده بولوب علوم ومعارف‌ده آرتده قالغان، محبتسز بر نسلدن صانالمقده‌درلر.

یر یوزنده بولغان انسانلر ترکلك ایتولری برله اوچ قسمگه آیرولالر.

برنچی‌سی مدنی‌لر: بربرسیله جیولوب بر شهرده یاکه آولده، برباش

کشینڭ تحت ادارەسنده طوروب ، یاخشیلاب کسب ایتوب ، اوزلرین اوزلری کورکام صورتده تربیه قیلا بلگان آدملر مدنی دیوب ایتولەدر. مدنی بولمق‌نڭ ایڭ زور شرطی علوم ومعارف‌در.

ایکنچی قسمی بدوی‌لر: شونداین آدملر بارکه اوزلرینه بر آول ، یا که بر شهر قوروب شونده راحتکنه اوطوره بلمازلر ، بلکه قایده تلاسەلر شونده اوطوروب ، یونددن یاصالغان کییزلر ایله اوزلرینه قووشلر قوروب شونده ترکلك ایتەلر ، استەسەلر آندن‌ده کوچوب طاغن بر یرگه باروب اوطورەلر ، بونلر قوی ، صارق ، صغر ، دوه ، آت کبی حیوانلر آصراب شونلرنڭ سوتندن ، یونوندن وایتندن فائدەلنوب ترکلك قیلمقدەدرلر. بوخلقنی بدوی یا که کوچمه خلق دیورلر. ایشتکانیگز باردر قازاقلر ، قرغزلر دیگان سوزلرنی آنه شول کشیلر بدویلردر.

اوچنچی قسمی وحشیلر: آفریقا ، آمیریکا ، آفستراليا قطعەلرنده زور اورمانلرده طاغ آرالرنده شونداین عجائب آدملر باردرکه ترکلك اینو طریقین ، دنیا نرسه ایدوکین ، علوم‌ومعارف دیگان نرسەنڭ بارلقین اصلا بلمازلر ، حیوان کبی اورمان ایچنده یاشارلر ، آغاچ یاپراقلری بالق هم حیوان ایتلری آشارلر ، لکن بوغازلاو هم پشرو طریقین اصلا بلمازلر ، ایت هم بالقلرنی چی حالنچه آشامقدەدرلر ، کیوم کیمك هم ایر وخاتون برلشوب بالا چاغا تربیەلمك وبر جماعت بولوب طورمق عادتلری یوقدر.

اوزلرنده آدم ایتی هم بربرسینی آشاو کبی بیك قورقنچ اشلرده باردر ، شونڭ ایچون‌ده آنلر کوندن کون آزایمقدەدرلر.

§٥٧ — بیك کچکنه انسانلر

(آلبرت) اسملی بر ایگـگلیز آفریقا قطعه‌سنده یوردکنده زور بر اورماننك ایچنده بیك کچکنه آدملر کورمش، بو یلری بر آرشین، یاکه آزغنه آرتغراق بولوب، الوغ آدملر کبی صاقال هم میوقلری و آراده قارتلری بار ایمش، واوزلرینه کوره خانه کبی نرسه‌لری وآول‌لری بولوب مدنی‌لر کبی طورغان بولالردی، لکن دین فلان طوتو عادتی هم علوم و معارف یوق ایمش، ایگـگلیز (آلبرت) آنلرغه قاراغانده بیك زور بولدیقندن آنلر آنی کورو برله قورقوب قاچا باشلارلر. (آلبرت) آنلرغه بیك یومشاقلق کورساتوب، نیچك بولسه‌ده آنلرنی اوزینه ایالشدروب، اشارت ایله آزماز سویلاشکان‌ده ایمش.

کچه سونی، جیمش هم اورلق کبی نرسه‌لر آشاب ترکلیك ایته‌لردی، اون میكڭ چاماسی بولدیقینی (آلبرت) بیان ایلامش. لکن آنلرده یلدن یل کیمومکده ایمش.

§٥٨ — یام یام خلقی

آفسترالیا قطعه‌سنده بعض طوغایلرده وحشیلك حالنده ترکلیك ایته طورغان آدملرنی (یام یام) دیوب ایته‌لر.

بونلر شول قدر وحشی هم یاوزلر ایمش، اگر چیت بر آدمنی طوغری کیتورسه‌لر هیچ ده قزغانمایچه حاضر شول آدمنی نیچه کیساکـکه بولگه‌لب هر برسی اوزینه تیگان کیساکنی آلوب، اوطده قزدروب آشیلر ایمش.

بو یللرده‌غنه شونلر حقنده بیك عجب بر خبر یازلدی.

ایگـگلیز کیمه‌لرندن بری بیك قوّتلی ییل ایله دیگزده غرق بولمش. شول کیمه‌دن اون ایکی آدم بر «لودکه» ایله نیچکده بولسه قوتلوب دیگزدن

بر طوغایغه چقمشلر، لکن چغو ایله بونلرنی یام یام‌لر کوروب، یوکروب کیلوب بیچاره‌لرنی طوتوب، باغلاب ایچکاراك، اوزلرینك طورا طورغان یرلرینه آلوب کیتارلر.

شول یام یام‌لردن قوتلوب قایتقان (دژەم غرن) اسملی بر اینگلیز اوزینك کوردیکلرینی شول روشچه بیان ایلامش:

باریمزنی باغلاب قوی کبی یرگه یاطقردیلر، یام یام‌لر بالا چاغالری ایله جیولوب بزلرنی کوروب بیك شادلانشوب قچقرشدیلر، صوڭره آغاچلر طاشوب بیك زور اوط یاقدیلر، بو اشنی کورگاچ اوزمزنك یام یام‌لر قولینه توشدیکمزنی آڭلاب بیك قایغرشوب یغلاشدق.

ایك اوّل (قلارق) اسملی بر ایبداشمزنی سانچوب آلوب کوز آلدمزده قچقرتا قچقرتا کیسکالب بولشدیلر، اوزینه تیگان الوشین آلغان یام یام‌لر بیچاره‌نك ایتلرینی اوطده قزدرورغه باشلادیلر، بز قاراب طوردق.

بوندن صوك ینه ایکی ایبداشمزنی آلوب کیسکالب پشروب آشادیلرده قارنلری طولوب یوقلارغه یاطدیلر هم یوقلادیلر.

حکمت خدا بو یام یام‌لرنك برسی بنم یانیمه کیلوب پچاغی ایله بیلرمنی کیسوب بترگاندن صوڭره پچاغینی بکا بیردی. بن پچاقنی آلغاچ تیگی ایبداشلرمنك بیلرینی کیسوب ماتاشقانده بر نیچه یام یام بنی کوردیلر، قاچمقدن باشقه بر چاره قالمادی، دیڭگز چیتینه یوگروب قچقرا باشلادم، اوتوب بارا طورغان، بر اینگلیز کیمه‌سنده بولغان کشیلر بنم طاوشمنی ایشتوب واشارتلرمنی آڭلاب بر قایق (لودکه) ایله کیلوب آلدیلر.

بن کوردیکمنی سویلاگاچ کیمه ده کی آدملر ایله قوراللر آلوب، ایبداشلرمزنی قوتقارورغه بارغان ایدك، لکن شول آراده بارچه‌سینی کیسلگان طابدق.

٥٩§ — علم حیوانات

حیوان دیوب: سیزه طورغان هم قیملداب ازلی بیرلی یوری طورغان مخلوقلرغه ایتوله‌در، حیوانلر طوغریسندن بحث ایتکان علم (علم حیوانات) دیوب آتالادر.

حیوانلرنڭ بیك كوب تورلیسی، كوب فائده‌لیسی، آز فائده‌لیسی وضرری كورنگانلری‌ده باردر، علم حیوانات‌ده آنلر تورلی قسملرگه بولنوب بیان ایتلمشدر. بو كتابده اول قدر بیان ایتلماسه‌ده، اسمی ایشتلمش، یاكه ایشتلمامش بولسون، بیك عجائب زور، یاكه بیك قوّتلی وغیرتلی، یاكه بیك كوب فائده‌لی بولغان حیوانلردن بر قدری بیان ایتله‌در.

٦٥§ — بالینا، روسچه كیت دیورلر

بوز دیگزلرنده تركلیك ایته طورغان بالق قیافتنده زور بر حیواندر، حتی دنیاده ایڭ زورحیوان دیه‌رگه یاریدر. چونكه بونڭ ایڭ زورسینڭ بویی اوطز آرشین قدر بولوب آغرلغی اون میڭ پود چماسنده بولادر. بو حیوان‌نڭ باشی گوده‌سینڭ اوچدن بری قدر بولوب گوده‌سی ایله بر طوتاشدن‌در، یعنی مو یینی نیچكه توگلدر. آغزی بیك زوربولوب بوغازی طارغنه‌در، شونڭ ایچونده آنڭ بوغازندن زور نرسه‌لر كیتارگه ممكن توگلدر، باشینڭ تو به‌سنده ایكی تیشك بولوب آغزینه ثلله نی قدر صو تویاب صوڭره پشقروب یباروب آغزنده‌غی صولرنی باشنده‌غی ایكی تیشكندن هواغه صاچدرغانده دیگز اوستنده گویا بر طومان حاصل بولادر، بالینا آوچیلری شول طومانني كوروب بالینا بارلغین بلوب، كیلوب، آنی آولاب بیك كوب فائده‌لر ایته‌لر.

بر بالینادن اون، اون بش میڭ روبله آقچه چغارالر.

بالینا هر وقت شولای پشقروب طوروب، آغزینه کروب قالغان صو مخلوقلری ایله طاماغین طویدرادر، اوزی ایمچاکلی بولوب بالاسینی سوت ایله اوسدرەدر. قایچان بالاسین ایموزسه قورصاغینی یوغاری کوتاروب ایمچاکلرینی اوستکه چغارادر. گودەسینڭ اوچنده بیك قوّتلی بولغان ایکیگه آیرلغان قویروغی ایله بالقغه بیك اوخشیدر.

§٦١ — فیل

بالینا بالیغندن صوڭره ایڭ زور بر حیواندر، آفریقا اورمانلرنده آغاچلر آراسنده یاپراقلر، اولن وصالام کبی نرسەلر آشاب ترکلیك ایتەدر. اوزی زور گودەلی هم زور قولاقلیدر، آیاقلری بیك جوان باغانه کبی هم عجب زور بورونلی بر حیواندر؛ بورنینڭ اوزونلغی اوچ آرشین قدر بولوب، اوچندەغنه بارماق کبی بیك نچکه بر نرسەسی ایله واقغنه نرسەلرنیده آلا آلادر. فیلنڭ قوّتی بیك کوبدر، بورنی ایله اوراب بیك قالون آغاچلرنی آقتارادر؛ فیل آتدن قزو یوریدر، تاولکینه یوز ایللی چاقرم کیتەدر، فیل بیك عقللی حیوان بولدیغندن، آنی قولغه ایالاشدروب بیك کوب فائدەلر کورورگه ممکن هم کورمکدەدرلر.

یپانی یعنی کیوك فیللر قرق ایللیسی برگه جیولوب بر کتو بولوب یوریلر، قارت فیللر آلدن صاقچی بولوب بارالر.

§٦٢ — آرسلان

حیوانلر آراسنده ایڭ قوّتلی وغیرتلی بولدیقندن آرسلاننی حیوانلرنڭ پادشاەسی دیوب ایتەلر. شول قدرلی قوّتلیدرکه زور بر اوگزنی کوتارگانی حالده صاژین یارم یوغاری سیکرورگه کوچی یتەدر.

آرسلان‌نڭ بویی قویروغندن باشقه اوچ آرشین، بیوکلیکی ایکی آرشین قدردر. اوستی صارغلت سیمان یون ایله، موینلری قاراصوجال ایله قابلانمشدر. طاوشی بیك غیرتلی هم قورقنچلی بولوب بیك یراق یرلرگه ایشتوله‌در. ملطق دن برده قورقمی غیرتین طاغین آرتدره توشه‌در. آرسلان یورگانده یوگروب یورمایچه ماچی کبی انصاف برله گنه باصقالاب آقرنغنه یوریدر. کوب قیلنشلری ماچی‌غه اوخشاولی بولادر.

کوبراك آفریقا قطعه‌سنده هم آزیاده‌ده زور اورمانلرده باردر.

٦۳ § — قپلان

دخی آرسلان کبی بیك غیرتلی هم قوّتلی، یرتقچ حیواندر، آزیا قطعه‌سنده بولادر. آرسلاندن یارتی آرشین قدر تباناك بولوب گوده‌سی بر آرشین قدر اوزوندر، تیرسی صارغلت توسده بولوب، آرقاسندن قورصاغینه طابا قابرغه کبی بیك ماطور قاپ قارا یوللر = صزقلر توشمشدر، آرسلان کبی جاللی توگلدر.

قپلان یرتقچ حیوانلر آراسنده آرسلاندن‌ده قورقنچلیراقدر، چونکه آرسلاندن انصافسزراق بولوب حتی آرسلان‌نڭ اوزینه تیْلانورگه‌ده قورقمایدر، هم‌کوبسنچه آرسلاننی جیکووی سویلانمکده‌در.

٦٤ § — ژاغار

قپلان زورلقنده هم قپلان قدر قوّتلی وقورقنچلی بر حیواندر؛ لکن بو آمیریقا قطعه‌سنده بولور، تیرسی صارغلت توسده بولوب، تنگه قدر قاپ قارا تاپلر ایله چوارلانمشدر.

٦٥§ — پارس یاخود یولبارس

ماچی قیافتنك بولوب، زورات قدرلی، بیك ماطور هم عقللی، حیله کار یرتقچ برحیواندر، اوزی کچکنه گنه بولسه‌ده غیرتی آرسلان غیرتی قدر باردر، حتی آرسلاننده قورقنچلی بر دشمندر، کتوچیلرنی کوره طوروب‌ده کتو اوستینه کیلوب ئلله نی قدر قویلرنی بوغوب کیتو آگا بیك آغر توگلدر. تیریسی ژاغار تیریسی کبی چواردر.

٦٦§ — آیو

ایکی آرشین اوزونلقده قوتلی وطوپاس گوده‌لی بر یرتقچ حیواندر، آزیا هم آۋروپاده‌ده بولور، تیریسی قارا صو، قزغلت توسده‌در، اشکه یاراقلیدر. کشیگه تیلانمیدر، اما اوزینه کشی تیلانسه ایکی آرت آیاغینه باصوب آلده‌غی آیاقلری ایله صوغشورغه طوتونا ایمش، بیك غیرتلی آوچیلر آیو ایله شولای صوغشورغه باشلاب، پچاق ایله قورصاغین یاروب اولتره‌لر ایمش.

آیو بیك تیز اویرانوچان بولغانغه، اوّلگی زمانلرده آوللرده آیونی بیوتوب تماشا قیلدروب یورگانلر حاضرده اول اش طیولمشدر.

آیو بالنی بیك یاراتا ایمش، اورمانك بولغان مورطالرغه ایالانوب، آنلرده بولغان باللرنی بیك یاخشی قاراغانغه کوره آیونڭ غیبتینه توشوب بیك کولنچ حکایه‌لر سویلیلر

٦٧§ — مایمون = مایمول

مایمون آدم‌گه اوخشاغان برحیواندر: آیاق، قول، آغز، تش وکوزلری تمام آدمنیکی کبی‌در. لکن بیتینڭ توسی قارچقلرغه اوخشاغان بولوب اوزی

قاب قارادر، مایمونلر هر قطعه‌ده بولوب آنلر تورلی قسملرغه بولونه‌لر، ایکٔ مشهوری والوغسی آزیاده یاشی طورغان (اورانغ اوتانغ) اسمنده بولغان مایمونلردر، بونلر آدم قدرلی‌درلر، اورمانلرده آغاچ باشلرینه اویالر یاصاب بر نیچه‌سی برگه جیولوب بیك دوست بولوب یاشارلر، بر برسین اصلا کوچلاماسلر، آدمدن‌ده قورقمازلر، اگر آدم آنلرغه تیٔلانسه قارشی صوغشورلر. مایمون‌نکٔ قوللری بیك اوزون بولادر، آیاقینه باصسه یرگه تیوب طوره‌در. ر نرسه‌نی بیك تیز اوگرانوچان بولادر، آیو کبی بونی‌ده بیوتوب تماشا ایتدروب یوری طورغان عادت بار.

٦٨§ — تولکی ایله بوری

بو حیوانلر آؤروپاده‌ده بیك کوبدر، خصوصا بزنکٔ روسیه مملکتنده کوبدر، تولکی‌نکٔ تیرسی بیك قدرلی‌بولادر، طون هم‌طولوب ایچلرینه‌کیته‌در. تولکی بیك حیله‌کار حیوان بولغانغه کوره آنکٔ حقنده بیك قزق هم کولنچ حکایه‌لر سویلیلر. بورینکٔ‌ده تیرسی قدرلی، آلای بولسه‌ده تولکی تیرسی درجه‌سنده توگلدر.

٦٩§ — دوه

دوه آدم فائده‌سی ایچون‌گنه یاراتلغان بر حیواندر، اوچ آرشین قدر بیوکلکده بولوب، اوزون هم کاکرایوب توشکان موینلی قسقه قویروقلی‌در. آرقاسنده‌ایکی، بعضسنده بر، منارکبی قاباروب چقغان نرسه‌سی بولادر. دوه آدم قولنده ترکلیك ایتوب، آت‌کبی آدمگه خدمت ایله طاماغین طویدرادر، آرقاسینه کوتاروب یوك طاشیدر آنکٔ آرقاسینه یوکنی صالغان وقتده (چوك) دیوب ایتوب اوزین یرگه ایپولدروب طوتالر، صوکره قوزغالوب کیته‌در.

دوه آشاو طوغریسنده‌ده بیك قناعتلی بولادر: اگر آگا بیك یاخشیلاب بر آشاتولسه شونك ایله دورت بش کون یوریدر، همان شول آشاغاننی کیری کیتوروب کوشی طورادر، ایچمایننچه‌ده شولایوق صبر ایته‌در. اوله‌ن، صالام هم طال چبغی کبی نرسه‌لرگه طوق بولسه، آت کبی صولی فلان کوتوب طورمیدر.

دوه‌نك طویاقلری صغر طویاغی کبی ایکی آیرلی بولادر، تیرسی کوبراك کوران توسده بولا، ایتی آشارغه، سوتی ایچارگه، یونی دخی هر تورلی اشکه، تیرسی کوون اشلاتورگه فائده‌لیدر، دوه آلتمش یل قدر عمر سوره‌در.

آزیا هم آفریقا خلقی کوبراك دوه برله اش کوره‌لر.

§۷۵ — زارافه

آفریقا قطعه‌سنده، بیگراك عجائب بر حیواندر، چونکه بونك باشینك بیوکلیگی یردن قاراغانده آلتی آرشین قدردر، آلده‌غی آیاقلری آرت آیاقلرینه قاراغانده ایکی الوش اوزون‌در، موینی طاغن بیك اوزون بولوب ایکیسی برگه قوشولغاچ آلتی آرشین بولادر، چونکه آنك موینی اوچ آرشیندن آرتق‌در.

باشینك ایك توبه‌سنده‌گنه ایکی کچکنه موگزی بولدیقندن بیگراك عجائب کورنشده طوره‌در، زارافه یورگان وقتده باشینی آلغوق صوزوب، گوده‌سینی ارلی بیرلی سلکتوب بیك کولنچ بر قیافتده کیته‌در.

آغاچ یاپراقلری هم‌بوطاقلر واولنلر آشاب ترکلیك ایته‌در، اوزی بیك یواش، هیچ بر نسرسز وقولغه ایالاشوچان‌در، اما آچوون کیتورسه‌ك قوش آیاقلاب تیبووی بیك قورقنچلی‌در. اولن فلان آشاغانده آغزی یرگه یتمادیکندن آلده‌غی ایکی آیاغینی آیروب آچوب بوگوله‌در. اوزینك طاوشی‌ده ماطور بولوب، اوزی‌ده موزیقه کبی موك طاوشلرنی طڭلاونی یاراتوچاندر.

§۷۱ — دوه قوشی

اوچ آرشین بیوکلـکنده اوزون موینلی دوه قیافتنده بـر قوشدر، امـا اوزی اوچمایدر، یوگره‌در، قاناتلری قسقه‌غنه‌در، شول قاناتلرینی آچوب بیل آستینه طابا یوکـرگان وقتنده ئلله نیندای یوگرك آت ایله‌ده آرتندن یتوب بولمیدر.

بو قوش آمیریکا هم آفسترالیا قطعه‌لرنده اسسی اورنلرده بولور. اوزینك آغرلغی اوچ پوددن آرتق کیلوب، یمورقاسی قاربوز قدرلی بولادر.

اوستی قاره، قاناتلری آق توسده بولوب، موینی هم آیاقلری یونسزدر. آزغی اولن هم واق تویاك قورتلردر.

§۷۲ — قوندور

قوشلرنك ایك زوریسی‌در، ایکی قاناتینی آچوب یبارگاچ بر اوچندن ایکنچی‌سینك اوچینه قدر یعنی شول ایکی آرا یدی آرشین قدر بولادر.

آفریقا قطعه‌سنده طاغلر آراسنده ترکلیك ایته‌در، بو قوش اوچقانده، اوزی بلاکایگنه کورنگانگه قدری یوغاری منه‌در، بو قوشقه کچکنه‌راك بر صغرنی کوتاروب کیتو بر نرسه‌ده توگل‌در.

§۷۳ — قاره قوش

بوده بیك زور هم یرتقچ بر قوشدر، طاغ، طاش هم یارلر آراسنده قامش وچبق کبی نرسه‌لردن اویاسینی یاصاب، کوچی یتکان حیوانلرنی هلاك ایتوب، شونلرنك ایتلرینی آشاب ترکلیك قیله‌در. ایـکی یـا اوچ یمورقه صالوب شونی بر آی باصوب بالاچغارادر. قوی، کجه، صارق کبی حیوانلرنی

کوتاروب کیتو ... بارده مشقت وزحمت توگل‌در. ایکی قانات آراسی دورت آرشین قدر بولادر.

§ ٧٤ — پاپوغای = طوطی قوش

اسسی طرفلرده‌غنه بولا طورغان بر قوشدر. توگاراك باشلی، زور تللی بولادر. بورنی آرتوب توبان طابا صالنوب توشکان بولادر. بوقوش‌نڭ تلی بیك زور بولغانلقدن سویلارگه‌ده اویرانـه آلادر، حتی کوب سوزلرنی تمام یرینه یتکروب ایتورگه اوگرانگان پاپاغانلر بولادر.

§ ٧٥ — آلتون بالق

آلتون کبی یالتراوقلی صاب صاری توسده کچکنه‌گنه بر بالق‌در، بو بالقنی ماطورلق ایچون پیالا یاشچکده، صو ایچنده آصریلر، الوغ خانه‌لرده یاکه باقچه‌لرده بولادر، بو بالق بیك سیراك طابلدیغندن بهاسی‌ده قیمت‌در، اصل قطای‌دن کیلمشدر.

§ ٧٦ — دوستلق

یعنی بر کشی ایله برلاشو، آنڭ ایله ایبداش بولوب، بر برگنڭ فائده‌سینه یورشو، ضرردن صاقلانشو، بیك کورکام وتیوشلی اشدر. هر کم‌نی دوست قیلوب، بر برگنی یارانشو بیك فائده‌لیدر، «آدم آدمگه محتاج» دیوب ایتولگان سوز شونڭ ایچوندر.

ایمدی براو ایله دوست بولونی تلاگانده آنڭ کم ایدکینی بلوب، اخلاقی نیچك‌لیگنه تمام‌توشنوب، آنڭ برله دوست بولو موافق‌می توگل‌می ایکانن

آکلاو تیوش بولادر. یوقسه کولوب سویلاشکان یاکه آزمی کوبمی فائدهسی تیکان آدملرنك بارچهسیده سنك ایله دوست بولوب، هر وقت سنك فائدهگه گنه یورماسلر، بلکه ضررگه قارشی سکا دوستلق کورسنکان بولورلر.

ایمدی براو ایله دوستلق قیلغانده هیچده آیرلماسلق بولورغه کیراك، گرچه شول درجه دوست بولسهکده اوزیگنك آقتق سرگنی سویلاب بترو برده یاری طورغان اش توگل، چونکه ایکی آراده محبت بتوب بر کونی اوزگنك اشلرگنی سویلاب کولو احتمالی بار.

یا ایسه بو سوزنی سیکاغنه سویلیم باشقهغه ایتمه دیوب سویلارسك، اول طاغن سنك کبی یاقین دوستینه سکاغنه دیوب سویلر، اول اوچنچی دوستینه سیکاغنه دیوب سویلرده سنك سرك بایتاق کشیگه جایلور.

دوستلق قیلوده بر عبرت بولسون ایچون بو طوغریده بورکوت ایله تولکینك آراسنده بولغان اش یازیلدی.

٧٧§ — بورکوت ایله تولکینك دوستلقی

بورکوت ایله بر تولکی، بر برسیله دوست بولور،
ایکیسیده بر اورنده، ایتاچك بولورلر عمر.

بورکوت اویا یاصاغان، بر زور ناراط باشینه،
تولکی دخی یاصاغان، شول ناراطنك آستینه.

بورکوت شونده تولکی ایله، بیگراك دوست بولوب طورغان،
آخرنده بونلرنك، بالالریده بواغان.

بر کون تولکی بالاسین قالدروب، آزق ازلرگه چقغان،
بورکوت آنی آلوب منوب، بالالرینه آشاتقان.

مسکین تولکی قایتوب کرگاچ، بالاسینی یوق کورور،
یوگروب ازلاب یورگان صوڭ، بورکوت آلغانن بلور.
بر سوز ایتمی صبر ایتوب، بر الله‌غه طابشرور،
خدا جزاکنی بیرسون دیوب، آگا بد دعا قیلور.
بر کون کیتمش بورکوت قرغه، آزق آلوب قایتورغه،
بر کتوچی طوتمش بالق، آنی اوطده قزدرا.
بونی کورگاچ بورکوتنڭ، نفسی بیگراك قابارغان،
آخرنده چدای آلمی، باروب بالقنی آلغان.
شول بالقنی کوتاروب، اویاسینه کیتورگان،
اول بالق‌غه یابشوب، بر اوطلی کومر کیلگان.
آخری کون داوللی بولغان، کومردن اوط قابنغان،
بورکوت ظالمنڭ اویاسی، شوشی اوط ایله یانغان.
چدای آلمیچه قزوغه، توشکان یرگه بالالری،
بونی کوروب شادلانوب، آشاغان تولکی آنلری.

§ ۷۸ — تربیه ایله هر نرسه اشکه کره‌در

آمیریکا قطعه‌سنده باستون شهرینڭ بایلرندن بری « اورانغ اوتانغ » نسلندن یاش بر مایمول کیتوروب، تجربه ایچون شونی اوزینڭ خانه‌سنده، بالالری یاننده اوستروب تربیه ایلامش. بو مایمول شول قدر اوگرانمش، ایرته طورغاچ یوونوب هم یاخشیلاب کیونوب، چای یانینه کیلوب، اوزینه مخصوص یرده‌گنه اوطوره هم ادب ایله‌گنه‌آشی ایچه ایمش، آش یاننده دخی شول روشچه ادب ایله‌گنه اوطروب آدم کبی قاشق، تاریلقه هم سانچقی

کبی نرسه‌لرنی تمام یرینه یتکروب طوتوب استعمال ایتونی اوگرانگان.

اوزینه «سامبو» دیوب اسم قویمشلر، سامبو کیل بونده دیگانده آڭلاب کیله هم اڭکلیزچه آنام، آتام دیگان کبی بر نیچه سوزلرنی سویلی ایمش.

قاشق طوتوب آشارغه بویله اوگراتمشلر: آشنی نیران بـر صاوتقه صالوب، اوستینه قاشق قویمشلر، آندن آشنی آلو قاشق برله اوڭغایلی بولدیغینی، مایمول بیك تیز آڭلاب بر ایکی کورساتودن اوك اوگرانوب قاشق طوتارغه باشلامش.

کیوم کیارگه اوگراتو بر آز آغرراق بولمش، بونڭ ایچون مایمولنی صالقون بر بولمه‌گه یابوب بر آز اوشوتدکدن صوڭره، چقاروب کیوم کیدرگانلر، بارا طورغاچ کیومنڭ فائده‌سینی آڭلاب اوزی بلوب کیارگه آلشمش.

کوب وقتلر سامبو باشینه بورك یاکه قالپاق کیماینچه یورمش، اگر کیدرسه‌لر صالوب بر یاقغه طاشلی ایمش. بونڭ حیله‌سینی دخی طابمشلر: باشینه بـال یاغوب چبنلرگه طالاتمشلر، مایمول باشنده‌غی یوزلرچه چبنلردن طنچلق طابمای زحمت کورگانده باشینه قالپاق کیدرورلر، مایمول چبنلرنڭ جفاسندن قوتولور، بوندن صوڭ قالپاقنڭ‌ده فائده‌سینی آڭلاب هیچ بر وقت طاشلاماینچه قالپاق ایله یوری باشلار.

بس بوندن آڭلاشلدی تعلیم وتربیه حقنده هر نرسه اشکه کره‌در، اما بر نرسه تربیه‌دن محروم قالسه اول وقتده همان بر اشکه یاراقسز بولوب طوره‌در.

۷۹ § — نه قدر عقللیلق!

بر بدوی بر یالغزی قرده یوردیکنده ایکی کشیگه اوچراب یانلرینه باروروده شول روشچه سوزگه کرشورلر:

بدوی: — افندیلرم سز آخری دوه‌گزنی یوغالتوب، شونی ازلاب یوری طورغانسز؟

تیگی‌لر: — درست درست بوکون ایرته بر دوه‌مز یوق بولدی شونی ازلیمز.

— دوه‌گزنك اوك کوزی صوقر، صول آیاغی آقصاق ایدی توگلمی؟

— درست درست شولای ایدی.

— آرقاسنده‌غی یوکینك بر یاغنده بال، بر یاغنده بوغدای ایدی توگلمی؟

— درست افندم درست! شولای ایدی.

— آغزنده تشی‌ده توشکان ایدی توگلمی؟

— های افندم تمام شولای ایدی، سن بزنك دوه‌نی کورگانسك هم آرقاسنده‌غی یوگین هم کوزین، آیاقلرین وتشلرین‌ده تمام قاراب وتیکشروب اوزاتقانسك، ایمدی بزگه دوه‌نی طابوب بیر، یاکه اورنن ایت اوزمز باروب آلیق،

— افندیلرم طوغریسینی بلاسیگز کیلسه ایتیم: بن سزنك دوه‌گزنی کورمادم‌ده ایشتمادم‌ده حتی یوغالغان بولووینی‌ده اوّل اوزیگزدن ایشتوم، بن آنك اورنینی بلمیمن. دیوب، بدوی جواب بیرگاچ تیگی کشیلر اوشانماینچه بیچاره‌نك یاقاسینه یابشوب قاضی قارشی‌سینه حکم‌گه ایلتورلر. قاضی آلدنده اوستین باشین تیکشوروب قاراسه‌لرده عیبلی ایتاردی هیچ برنرسه طابولماس همان اوز سوزنده طورور.

قاضی افندی آبدراب: «ای آدم بونلرنك یوغالغان دوه‌لرینك توسینه ویوکینه قدرنیچك بلدك؟» دیوب صوراغاچ، بدوی جوابقه کرشوب:

— بن بر یالغزم قرده طورمقده‌من، اویلاب وفکرلاب یورگانده بیك کوب نرسه‌لرنی بلورگه ممکن. مونه بو کون ایرته ایله یولدن باردقمده قم اوستنده بر دوه ایزی کوردم، اما آندن باشقه آدم ایزی‌ده حیوان ایزی‌ده

یوق ایدی ، شوندن آڭلادم بو دوەنڭ قاچوب بارغان بولووینی ، بر کوزینڭ صوقر بولدقینی آڭلادم ، چونکه بارغان یولنده بولغان اولەن وآزقلرنی همان بر طرفدنغنه یولقوب آشی بارغان ، ایکنچی کوزی کورماگانگه کوره اول یاقغه بورلماغانده. بر تشی بولمادیقینه حکم ایتدم ، چونکه قات قات قارادم آزقنی تشلاب آلغان اورنلرده بررایکیشار اولەن ، یاکه صالاملر اوزلماینچه اوز حالنچه قالمشلر.

بر آیاغینڭ آقصاق بولووینی آڭلادم ، چونکه حیواننڭ دورت آیاغندن بریسی تیگیلرینه قاراغانده یومشاقغنه باصوب ، آزغنه ایز قالدرمش ایدی.

یولنڭ بر یاغنده ایوم ، ایوم چبنلر بزلاب یوردیکندن ، ایکنچی یاغنده قرمسقەلر بغدای دانەلری کوتاروب اویالرینه آلوب باردیقلرندن دوەنڭ یوگی بغدای ایله بال بولدیقنیده آڭلادم دیه سوزینی بترمش.

بدوینڭ بو قدر فکرلی وعقللی بولووینه هر کم عجبکه قالوب بیک کوب هدیەلر بیروب قایتاروب یبارەشلر.

---

§ ٨٥ — آدمنڭ عمری

الله تعالی بتون دنیانی وآنده بولغان جمیع نرسەلرنی بار ایلامشدر ، وشونلر آراسنده آدمنی دخی بار ایتوب بارچەسندن گوزل هم بارچەسینه باش ایلادشدر. لکن آدمنڭ بار عمرینی اوتز سنەگنه قیلدقندن آدم بونی ایشتووی ایله آغلارغه هم « یا رب بنی باریسندن اوستون ایتوب یاراتقانسڭ بوندن بن راضیمن ، لکن عمرمی بیک قسقه ایلامشسڭ ، یا الله آرتدر عمرمی » دیوب اللهغه یالواره باشلار.

شول وقتده ایشاك تورلی یاقغه قاراب ، قاطی طاوش ایله قچقرا ایمش :

« ای خدایم ! بنی یوك طاشور ایچون هم پچان صالام کبی نرسەلر آشانوب، آدملردن طایاق ایله آرقامە قیناتور ایچون یاراتمش‌سك ! اورنم هم آبزارده چوب چار آراسندەدر، شولای بولسەده بگا ایللی سنه عمر بیرمش‌سك ! یا الله آل عمرمنك یکرمی سنەسینی ! » دیوب باقرا ایمش.

ایشاکنك بوطاوشینی ایشتوب الیگی آدم: « یا الله ! شول ایشاکدن آرتقان یکرمی یل عمر بگا قوشولسه ایدی » دیه صورامشدر.

ایشاکدن صوکره ات یرگه یاتوب آونی، آونی: « یا الله ! اورنم قش ! صووقده، یازین اسسیده، قارنم آچ بولا، اوزم کشی خدمتکاری، هر وقت اشم قاراوللامقدر، شول قدر مشقتلکده کیچرورگه بگا قرق یل عمر بیرمش‌سك ! یا الله قیلدقگه راضی‌من، خواجەمز سن‌سك رحیم شفقت ایاسی‌ده سن‌سك قیل بگا رحیم ! آل شول عمرمنك یکرمی یلینی » دیوب الله تعالی‌گه یالواردقنده، آدم ایشتوب، شول اتدن آرتقان یکرمی یلنكده اوز عمرینه قوشلووینی صورار.

آدم شول روشچه عمرینی آرتدرو قایغوسنده یورگانده مایمول دخی میدانغه چغوب دورت بیشکه بوکلانوب آونی، آونی یغلاغانی حالده اللهغه یالوارور: « یا الله ! یا الله ! بگا مرحمت قیل بنی یاشلکمدن اوك قارچقلر کبی کولنج برقیافتده یاراتمش‌سك ! هر ایشم کیلوشسز، اوزم عقلسز همان تقدیرگه راضی‌من خدایم ! لکن بگا شول حالمده آلتمش سنه عمر بیرمش‌سك، بو بگا بیك آغر بولاچق، بونك یارتیسنی آلده بگا اوطز سنەگنه عمر قالدر» دیور. قناعتسز آدم مایمولدن آرتقان سنەلرگەده کوز طوندیقندن الله تعالی آدمنك عمرینی یوز سنەگه قدر اوزون ایلامشدر. بوندن بویله آدمنك عمری دورت وقتغه بولونەدر:

برنچی وقت: آدمنڭ اوّلگی اوطز سنه عمریدر، آدم بو عمرنده بیك گوزل صورتده هیچ بر قایغوسز ومشقتسز بولور دنیاسندن راضی بولوب یکتلیگین کوندن کون آرتدرور، عقلی اوتکون، طاوشی ماطور، اوزی قوّتلی بولور.

ایکنچی وقت: اما بو عمری کیچوب اوطزدن ایللی‌گه قدر بولغان ایشاك عمرینه کرشور، بو عمرنده آدمنڭ بالاسی چاغاسی بولور هم آنلر آرتا بارورلر، آنلرنی تربیه‌لمك ایچون کیراکلی نرسه‌لرنی طابوتیوشلی بولور. آنلر ایچون طرشوب قایغوروب یورور، دنیادن راضی بولماز، هر وقت حسرتلی بولور.

اوچنچی وقت: بر زمان کیلور بو ایللی یل‌ده اوتار، اوچنچی عمر یعنی ایتدن آرتقان یکرمی سنه کیلور، بو عمر آدم ایچون طاغین آغردر، چونکه مال ودولت حاصل قیلغان بولسه، نه اوزی فائده‌سینی کورماز، نه کشیگه فائده کورساتو قولندن کیلماز، همان قاراولچی بولوب طورور.

قارتایا باشلار بیللری بوگولور، هروقت چیرلاب طورور، بروشور، بر اسسیلانور، حاصلات کبی ایل ایچون قایغوروب، مال قاراوللاب ترکلك ایته‌ر.

دورتنچی وقت: مونه مایموندن آرتوب قالغان اوطز سنه عمر کیلور. بو عمر آدم ایچون ایك آغر ومشقتلی‌سیدر، چونکه آدم بو عمرنده سیکسان، طوقسان یاشلرنده بولادر، اوزینه مایمول قیافتی کرور، زیرا: بیتلری بورشکان، آغزی جایلگان، تشلری توشکان بولور، قولاقلری ایشتماز، ایرنلری صالنوب توشکان بولور، کوزلری کورماز، اوزی مایمول کبی بوکرایگان بولور. شول حالنده‌ده اوزی آدملك دعواسین قیلوب، سویلرگه، یورورگه تلار، لکن قارت مایمول کبی بر کولنچ گنه بولور.

۸۱§ — دورتنچی عمرنده بولغان بر قارت ایته‌در

کیل بالا طـگلا سوزمی، مونه صوقردر کوزم،
دخی ایشتمی قولاغم، یوری‌ده آلمیم اوزم.
توشدی بنم تشلرم، تمام چقمی سوزلرم،
شونكـ ایچوندر کوب وقتده، کولکی بولا سوزلرم.
قارتلقمده کولکی بولدم، سزنكـ کبی یاشلرگه،
قوّتم یوق اش اشلرگه، علمم یوق سوز سویلرگه.
بولسه ایدی بنم علمم، یاکه بولسه دولتم،
بولور ایدم بن قدرلی، سزلر آلدنده ئلله کم.
یاش ایدم بن بر زمانده، صبی ایدم اول چاقده،
یورمادم بن مکتبگه، طرشمادم سبق‌غه.
یوردم اویناب هم شایاروب، قارت کشیلردن کولوب،
خاطریمه‌ده آلمادم، بگاده یته‌سون کیلوب.
اول زمانده قیلنشلرم، بولغان ایکان تیوشسز،
مونه حاضر قارتایدم، اوزم یارلی هم اشسز.
اشلر ایدم یوق قوّتم، تیك طورورغه یوق آقچه،
علمم بولسه یارار ایدی، نادانلق باصقان‌لاسه.
ای بالالر طـگلاغز، بنم اوشبو سوزیمی،
عبرت ایتوب کورساته‌من، سزلرگه بن اوزمی.
وقتیله کیلور سزگه‌ده، اوشبو قارتلق زمانی،
خاطریگزدن چنارماگز، هیچ بر وقت سز آنی.
طرشیگز اوقوغه، هم بیلكـ عالم بولوغه،

قارتلق کونده راحتلانوب، هیچ قایغوسز یاطوغه.
اگر حاضر طرشماسه‌گز، کیلور بر کون اوکنورسز،
اوکنوب فائده ایته آلمازسز، بلکه ضرر کوررسز.
بونی اوقوب آلیگز عبرت، شاید بر اشکه یارار،
یاش بالالر قارت‌لرغه، عبرت کوزیله قارار.

٨٢ §– علم نباتات

یر یوزنده بولغان نرسه‌لرنك جانلی بولوب، سیزه طورغان هم یوری طورغانلرینه «حیوانات» دیولگان کبی، یرده اوسوب بر اورندن ایکنچی اورنغه قوزغالماینچه طوره طورغانلرینه «نباتات» دیوب ایتوله‌در. آنلردن بحث ایتکان علم «علم نباتات» دیوب آتالادر.

نباتاتنك ترکلیکی‌ده حیوانات ترکلیکی کبی هوا یارده‌میله‌در، گرچه آنلر کوچوب یورماسه‌لرده یوغاری طابا اوسه‌لر، اگر بر بر کیمچیلك کورسه‌لر حیوانلرنك جانی چغوب اولووی کبی آنلرده قوریلر. هم آنلرده آدم‌گه حیوان درجه‌سنده کیراکلی وفائده‌لیدرلر، بعضلری حیوانلردن‌ده کیراکلیراکدر. طوره طورغان خانه‌لرمز کیگان کیوملرمز آشاغان رزقلرمز بارچه‌سی نباتاتدندر.

بغدای، آرپا، آرش، بورچاق، دوگی کبی اورلق‌لر، آلما، لیمون، قاربوز، افلیسون، اوروك، خرما، یوزم کبی جیمشلر، ناراط، قاین، یوکه، اوساق کبی آغاچلر هر قایوسی نباتات‌در.

نباتاتنك ترکلیگی حقنده هم آنلرنك فائده‌لرینك نرسه ایدیکلری حقنده بو کتابده اوزون بحث قیلنماینچه، باری بر نیچه‌سیگنه بیان ایتلدی.

§٨٣ — باوباب آغاچی

بو آغاچ نباتاتنڭ ایڭ زورسیدر، آفریقا قطعه‌سنده ایڭ اسسی اورنلرده بولور. ایلانه‌سی (١٥) سارژین قدر قالینلقده بولادر. بوتاقلری یاق یافغه جایلوب ئلله نی قدر یرنی قویاشدن کوله‌گه‌لب طوره‌در. اوزینڭ یمشی‌ده بولادر. آفریقا خلقی آشیلر، مونچالاسندن آرقان ایشه‌لر، یمشینی صغوب چقغان صووندن بیزگاك خسته‌لقینه فائده‌لی بر تورلی اچملك یاصیلر.

§٨٤ — چای آغاچی

اوز حالنچه طورغانده (٣) سارژین قدر اوسه طورغان بر آغاچدر، آزیا قطعه‌سینڭ جنوب طرفلرنده بولادر، شول آغاچنڭ یاپراقلری چایدر، یاز کوننده آغاچنڭ یاپراقلرینی جیوب، قاینار صوغه صالوب، بر آزغنه طوتوب آلالر، صوگره قزغان پاتنوس‌لرغه صالوب، بولغاتوب شول یاپراقلرنی زور، زور جایمه‌لرگه آقتاروب صووتقاچ اوچ‌توبینه صالوب، بتوروب صوگره یاخشی یاشچکلرگه طوتوروب صاتارغه قویالر.

چای آغاچی قطای مملکتنده بیك کوب بولدیقندن بزم بو یرلرگه بیك کوب چای قطایدن کیله‌در.

چای آغاچلرینی ایکی سارژین‌دن آرتق اوسدرمیلر چونکه بیك اوزون بولغاچ یاپراقلرینی جیو بیك مشقتلی بولادر.

§٨٥ — قاوچوق آغاچی

آیاقلرغه کیوله طورغان ریزینوڤی کالوشلر، هم یازو بتره طورغان ریزینکه‌لر حاصل هر بر ریزینکه نرسه‌لر، شول قاوچوق آغاچندن چقغان

بر نرسه‌دن یاصالادر، بو آغاچ کیسلگده صیوق بر نرسه آغادر، ایملی
شول صیوق نرسه‌دن بیك كوب تورلی نرسه‌لر یاصالادر.

٨٦§ — علم معادن

یردن چغا طورغان بیك كوب نرسه‌لر باردركه آنلرنڭ جانلری‌ده هم اوسولری‌ده یوقدر، آنلر معادن دیوب ایتوله‌در، آلتون، كموش، جیز، باقر، كوكرت، نیفت، یر كومری، توتیا، تیمر، چویون، قورغاشین، تری كموش كبی نرسه‌لر بارچه‌سی معدن‌در.

معدنلرنڭ فائده‌سینی برام برام آیروب سویلاگان وآنلردن فائده‌لنو طریقینی اوگراتكان علمگه (میتاللوگرافیا) یاكه (علم معادن) دیوب ایتورلر. بو ایكڭ الوغ وایكڭ فائده‌لی علمدر، چونككه بو زماننڭ هر بر قوراللری وزینت ایچون طوتولا طورغان نرسه‌لری بارچه‌سی معادندن‌در.

معادن علمنده بیك آلنغه كیتكان دولتلر بار آنلر باشقه دولت ومملكت‌گه قاراغانده بیك بایدرلر، چونككه آنلر بیش‌تین‌لك بر معدننی اوزلرینڭ اوستالغی حقنده اشكه كرتوب شوندن ئلله نی قدر آقچه آلالر.

معدنلر بیك كوب تورلیدر، آنلرنڭ توسلری وقایسی یرلرده بولدیقلری بونده بیان ایتلمادی.

٨٧§ — آدملر علوم ومعارف آرقاسنده نیلرگه یتماگانلر

ایكڭ اوّل شرپی‌ده بولماغان، آدملر ایكی طاشنی بر برسینه صوغوب شوندن چقغان اوط اوچقوننی بر قوری نرسه‌گه آلوب كوره‌توب اوط قابزغانلر. حاضر نیندای راحت شرپی ایله‌گنه قابزالر، اوزی اوچسز هم مشقتسز وقورقنچسزدر.

اوّل قارانغی تونلرده شم ، فقیرلر چرا یاندروب یاقترتقانلر، صوڭره لامپا چغوب کاراسین یاندروب کچکنه بر لامپا برله اون اون بیش چرانڭ یاقتیسندن قوّتلی یاقتیده اوطوره‌لر.

بو یاقین زمانلرده ایلیکتریك قوّتی برله یاقترتو چقدی ، بالالر! بلکه پاراخودلرده اوزیگزده کورگانیگز باردر، نیندای یاقتی هم مشقتسز، قورقچسز اوزلیکلرندن قابونالر، زور شهرلرنڭ اوراملری ئلله نیندای قارانغو تونلرده‌ده شول ایلیکتریك ایله یاپ یاقتی بولوب نورلانوب طوره‌لر.

اوّل آدملر جیاو یاکه آت ودوه ایله بیك مشقتلانوب یورگانلر، شونڭ ایچون بیك یراق یرلرگه بارماغانلرده، بو کونده صودن بولسه پاراخود ایله، قوریدن بولسه تیمر یول ایله هیچ بر مشقتسز وراحتلك ایله اوّلکی زماننڭ اون اون بیش کونلیك یولینی بر ایکی کونده باروب بولادر.

اوّل آدملر هر اشنی قول ایله، آقرنلق ومشقت ایله اشلاگانلر، بو کونلرده هر اش ایچون نیندای قوراللر وماشینه‌لر چقدی، حتی شوندای ماشینه‌لر بار نیچه یوز آدملر وآتلر قوّتیله اشلانه‌چك اشنی بر یالغزی اشلاب طوره‌در.

وایلڭ کچکنه وهر کم‌ده بولا طورغان بر ماشینه تگو ماشینه‌سی، عبرت برله قاراغانده نی قدر عجب‌در، قول ایله تگوب ئلله نیچه ساعت اوطوره‌چق بر اشنی بر نیچه مینوتده تگوب طاشلای‌در، واشی نی قدر نفیس بولادر.

اوّلیراك پوچته ایله خط یورتو عادتی‌ده بولماغان بو کونده پوچته‌غنه توگل، ئلله نیچه چاقرم‌ده‌غی کشی ایله قارا قارشی سویلاشه‌لر، بوگا تیلیفون دیورلر، ئلله نیچه ملڭ چاقرم‌ده‌غی کشیدن بیك آز وقت ایچنده خبر آلالر بوسی تیلیغرام یارده‌می ایله‌در.

علوم ومعارف حقنده آدملرنڭ طابقان نرسه‌لرين يازوب آڭلاتاچق بولغانده زور، زوركتابلر ترتيب قيلمق لازم بولادر. بز اول قدرگه كيتماينچه عبرت ايچون شونلرني يازوب اكتفا قيلدق.

اى سويكلو طوغانلرم هر قايوسندن عبرت آلوب
ممكن قدر علوم ومعارف صاحبى بولورغه طرشالم!

ح. زبيرى.